

Poradnik Nowoczesna szkoła w UE

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

**Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego**

Przez praktykę do wiedzy

Poradnik Nowoczesna szkoła w UE

opracowany w ramach projektu:
Przez praktykę do wiedzy

Wyższa Szkoła Administracji
w Bielsku-Białej

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Człowiek – najlepsza inwestycja

**Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego**

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Priorytet III. Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.2. Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe).

PUBLIKACJA DYSTRYBUOWANA BEZPŁATNIE

Poradnik opracowany przez

Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.

ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 17, 90–248 Łódź

tel.: (42) 633 17 19, faks: (42) 209 36 85

Poradnik opracował zespół w składzie:

dr Michał Mackiewicz, Ewa Katarzyna Organiściak, Ewa Sobczak

Recenzja:

prof. dr hab. Bożena Ostromecka-Frączak

Redakcja językowa:

Anna Strożek

Skład:

Katarzyna Banacińska

Projekt okładki:

Kinga Dudzik

Druk:

Drukarnia Cyfrowa i Wydawnictwo „Piktor”

ul. Tomaszowska 27, 93–231 Łódź

tel.: (42) 659 71 78, faks: (42) 617 03 07

www.piktor.pl

ISBN 978-83-63120-48-1

Spis treści

Wstęp.....	9
1. Polityka oświatowa Unii Europejskiej	11
Nauczyciel w Unii Europejskiej	17
2. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna w krajach Unii Europejskiej.....	23
Edukacja przedszkolna	23
Edukacja wczesnoszkolna	28
3. Edukacja przedszkolna w Polsce.....	31
Podstawa prawna	31
Stan i organizacja edukacji przedszkolnej.....	32
Cele edukacji przedszkolnej	40
Nowy model wychowania przedszkolnego	42
4. Edukacja wczesnoszkolna w Polsce.....	45
Podstawa prawna	45
Organizacja edukacji wczesnoszkolnej	45
Cele edukacji wczesnoszkolnej	46
Nowy model edukacji wczesnoszkolnej.....	49
5. Nauczyciel edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.....	53
6. Kreatywność w nauczaniu i wychowaniu	59
Kompetencje kreatywne nauczyciela	62
Sposoby rozwijania twórczości u dziecka	64
Synektyka.....	65
Inkubacyjny model nauczania Torrance’a	65
Twórcze rozwiązanie problemów (TRoP).....	67

Twórcze rozwiązanie problemów Osborna i Parnesa	68
Zajęcia plastyczne i nauka myślenia za pomocą metafor	69
Lekcje twórczości	70
7. Metody aktywizujące w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.....	72
Metody integracyjne	75
Krasnal	75
Pajęczynka lub kłębek.....	75
Metody tworzenia i definiowania pojęć	76
Metoda burzy mózgów	76
Metoda kuli śniegowej.....	76
Mapa pamięci (mind mapping).....	77
Metody hierarchizacji	78
Promyczkowe uszeregowanie	78
Diamentowe uszeregowanie	79
Piramida priorytetów	80
Poker kryterialny.....	80
Metody twórczego rozwiązywania problemów	81
Metoda 635 (brainwriting).....	82
Rybi szkielet.....	82
Metoda trójkąta	83
Sześć myślących kapeluszy	84
Metody pracy we współpracy.....	85
JIGSAW, czyli puzzle.....	86
Wąż	87
Metody ewaluacyjne.....	87
Kosz i walizeczka	87

Tarcza strzelecka.....	88
8. Technologie ICT w edukacji.....	89
Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji	
przedszkolnej.....	95
Tablica interaktywna.....	97
„Kid Smart”.....	98
„Wesołe przedszkole Bolka i Lolka”.....	100
„Wesołe przedszkole Reksia”.....	100
„Moja pierwsza encyklopedia”.....	101
Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji	
wczesnoszkolnej.....	102
„Multimedialny świat Jana Brzechwy”.....	102
„Między nami literkami”.....	103
„Wirtualna szkoła – matematyka”.....	104
„Berti – niemiecki dla dzieci”.....	105
„Klik uczy zasad ruchu drogowego”.....	105
E-learning w edukacji.....	108
Zakończenie.....	115
Bibliografia.....	118

Wstęp

Poradnik *Nowoczesna szkoła w UE* został opracowany w ramach projektu *Przez praktykę do wiedzy*, realizowanego przez Wyższą Szkołę Administracji w Bielsku-Białej. Projekt współfinansowany jest ze środków pochodzących z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (Priorytet III. Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie 3.3. Poprawa jakości kształcenia, Poddziałanie 3.3.2. Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe).

Przeobrażenia cywilizacyjne wymusiły przemiany we wszystkich sferach życia człowieka. Aktualnie fundament, na którym należy budować sukces zawodowy, stanowią: elastyczność, aktywność i kreatywność. Dlatego zadaniem edukacji przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej jest zapewnienie dzieciom możliwości wszechstronnego rozwoju na płaszczyźnie fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, wolicjonalnej, poznawczej i społecznej.

W kontekście zmian edukacyjnych przeobrażeniom uległy również zadania nauczycieli, którzy muszą w taki sposób kierować edukacją i wychowaniem młodego człowieka, aby wyrobić w nim umiejętności związane z twórczym, innowacyjnym myśleniem i działaniem.

Ważne jest także włączanie w obręb działań edukacyjnych właściwych metod nauczania (przede wszystkim aktywizujących wychowanków), korzystanie z najnowszych zdobyczy i osiągnięć technicznych w celu uatrakcyjnienia nauczania, rozbudzanie ciekawości poznawczej podopiecznych dzięki wykorzystywaniu multimediów i e-learningu.

Niniejszy poradnik ma stanowić inspirację dla studentów pedagogiki, którzy chcą związać swoje życie i karierę zawodową z edukacją, a także stać

się wzorcowymi nauczycielami na miarę XXI wieku. Poradnik *Nowoczesna szkoła w UE* składa się z ośmiu rozdziałów poświęconych tematyce edukacji przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej. W rozdziale pierwszym omówione zostały kwestie związane z polityką oświatową prowadzoną w ramach Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem modelu i kompetencji współczesnego nauczyciela. Rozdział drugi poświęcony został omówieniu funkcjonowania edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w krajach Unii Europejskiej. W trzeciej części poradnika jego autorzy scharakteryzowali poszczególne elementy składające się na edukację przedszkolną w Polsce. Omówiono więc podstawę prawną, stan i organizację edukacji przedszkolnej, jej cele, a także nowoczesny model wychowania przedszkolnego. Na czwarty rozdział składa się wnikliwe omówienie kwestii związanych z edukacją wczesnoszkolną w Polsce. Część piąta opracowania została poświęcona zagadnieniom związanym z podstawowymi kompetencjami oraz zadaniami nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej realizowanych w Polsce. Rozdział szósty stanowi natomiast próbę syntetycznego ujęcia problematyki dotyczącej kreatywności w nauczaniu i wychowaniu, ze szczególnym uwzględnieniem sposobów zachęcania dziecka do podejmowania działań twórczych. W siódmym rozdziale poradnika autorzy omówili znaczenie metod aktywizujących w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, pokrótce przedstawiając niektóre z nich, przy zachowaniu podziału na metody integracyjne, metody tworzenia i definiowania pojęć, metody hierarchizacji, metody twórczego rozwiązywania problemów, a także metody ewaluacyjne. Rozdział ósmy w całości został poświęcony zastosowaniu w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej technologii informacyjno-komunikacyjnych.

1. Polityka oświatowa Unii Europejskiej

Znaczący wpływ na kształt edukacji na całym świecie mają procesy związane z przemianami cywilizacyjnymi, w tym globalizacja, a także procesy bezpośrednio odnoszące się do pogłębiania integracji europejskiej.

Polska polityka edukacyjna, z racji przynależności naszego kraju do UE, w sposób nierozzerwalny wiąże się z polityką prowadzoną w tym zakresie przez odpowiednie organy instytucjonalne Wspólnoty. Polityka oświatowa pozostaje w gestii rządów poszczególnych krajów członkowskich UE, ale jednocześnie stanowi jeden z filarów wspólnej polityki unijnej. Proces europeizacji oświaty, wpisany w ogólną tendencję zmierzającą do unifikacji na wielu płaszczyznach, w tym gospodarczej, ekonomicznej i społecznej, ma na celu zbliżenie do siebie odmiennych systemów edukacyjnych poszczególnych państw członkowskich. Już autorzy traktatu z Maastricht zwrócili uwagę na rolę, jaką odgrywa edukacja w kontekście rozwoju państw i położyli nacisk na konieczność¹:

- Upowszechniania mobilności zarówno samych uczniów oraz studentów, jak i kadry dydaktycznej. W mobilności upatruje

¹ I. Kość, *Europeizacja polskiej oświaty realizowana poprzez urzeczywistnianie europejskiego wymiaru edukacji*, konferencja.21.edu.pl/3/tom/2/446.doc. [data dostępu: 25.07.2011]; E. Piotrowski, *Zmiany w edukacji polskiej w kontekście akcesu do Unii Europejskiej* [w:] F. Berezniński, K. Denek (red.), *Edukacja jutra. XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Szczecin 2005, s.33–40; A. Zygierewicz, *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej*, „Analizy Biura Analiz Sejmowych” 2010, nr 15, s. 1–6; R. Pawlak, *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna*, „Studia Europejskie” 2004, nr 3, s. 101–212; *Zielona Księga „Promowanie mobilności edukacyjnej młodych ludzi”*, http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/mobility/com329_pl.pdf [data dostępu: 25.07.2011].

się bowiem szansy na znaczne zwiększenie wartości kapitału ludzkiego, stanowiącego podstawę rozwoju gospodarki państw członkowskich i całej Wspólnoty. Mobilność stwarza bowiem zarówno młodym ludziom, jak i kadrze pedagogicznej możliwość zdobycia i poszerzenia wiedzy oraz rozwinięcia kompetencji międzykulturowych niezbędnych do funkcjonowania we współczesnym świecie. Niezaprzeczalnie przyczynia się także do zwiększenia dostępności, jak również podwyższenia jakości kształcenia w instytucjach oświatowych. Trudny do przecenienia jest również wpływ mobilności na wzrost konkurencyjności starego kontynentu, co przekłada się na budowanie nowoczesnego społeczeństwa opartego na wiedzy, informacji oraz technologii.

- Promowania rozwoju dwustronnych kontaktów pomiędzy placówkami oświatowymi różnych krajów, które stwarzają możliwość nauki języków obcych w ich naturalnym środowisku, a także dają szansę na zapoznanie się z kulturą innych krajów, przyczyniając się do obalania stereotypów kulturowych.
- Promowania wielojęzyczności, bowiem znajomość nowożytnych języków obcych nie tylko stanowi gwarant porozumiewania się i odnalezienia w grupie zróżnicowanej etnicznie, ale także stwarza możliwość znalezienia zatrudnienia poza granicami rodzimego kraju. Jest to kwestia o tyle istotna, że licząca ponad 450 milionów społeczność Wspólnoty posługuje się 23 językami urzędowymi, 60 językami lokalnymi, jak również znaczącą liczbą języków nielokalnych, którymi porozumiewają się imigranci. W ramach polityki wielojęzycz-

ności organy instytucjonalne Unii Europejskiej wytyczają sobie trzy zasadnicze cele:

- zachęcenie do nauki języków obcych, w połączeniu z promowaniem różnorodności językowej;
 - promowanie wielojęzycznej gospodarki;
 - zagwarantowanie obywatelom dostępu do prawodawstwa, procedur, a także informacji dotyczących Wspólnoty w ich rodzimym języku.
- Dążenia do honorowania tytułów, stopni naukowych, dyplomów, kompetencji zawodowych i kwalifikacji na obszarze całej Wspólnoty, co realizuje się przede wszystkim poprzez:
 - wprowadzenie systemu kształcenia, na który składają się dwa poziomy: licencjacki i magisterski;
 - powszechne wprowadzenie w życie i stosowanie systemu punktów kredytowych ECTS;
 - stworzenie i wprowadzenie w życie Europejskich Ram Kwalifikacji.
 - Promowania kształcenia otwartego i kształcenia na odległość (e-learning).
 - Prowadzenia spójnej oraz konsekwentnej polityki wobec dzieci emigrantów i mniejszości narodowych. Ta kwestia ma ogromne znaczenie, albowiem stwarza dzieciom z rodzin emigrantów szansę na sukces edukacyjny, a w rezultacie również zawodowy, a także umożliwia kontakt z nowymi kulturami i językami, co dodatkowo wpływa na osobowość młodych ludzi.

Długofalowa strategia edukacyjna Unii Europejskiej sprecyzowana i wytyczona w 2009 roku przez Radę Europejską obejmuje cztery podstawowe cele, które powinny zostać zrealizowane do 2020 roku²:

- Wdrażanie założeń związanych z uczeniem się przez całe życie (*lifelong learning* – LLL), a także z mobilnością edukacyjną i zawodową. Są to działania o tyle istotne, że kształcenie ustawiczne, w tym przede wszystkim osób dorosłych, znacznie podwyższa poziom przystosowania człowieka do zmian zachodzących w świecie zewnętrznym. Chodzi przede wszystkim o przeobrażenia związane z systemem pracy, kwalifikacjami zawodowymi, jak również z tzw. kompetencjami miękkimi. Edukacja permanentna przyczynia się ponadto do zmniejszenia bezrobocia, a także zagrożenia wykluczeniem społecznym, będącym pochodną między innymi długotrwałego braku zatrudnienia. Z działaniami na rzecz promowania kształcenia ustawicznego nierozdzielnie wiąże się konieczność większej otwartości na edukację i szkolenia o charakterze nieformalnym i pozaformalnym, jak również znacznego zwiększenia transparentności, a także podwyższenia jakości systemu poradnictwa zawodowego. Kształcenie ustawiczne związane jest z mobilnością, zarówno edukacyjną, jak i zawodową, która jest wymogiem współczesnego rynku pracy. Pracodawcy wymagają bowiem od swoich pracowników elastyczności zawodowej, która pozwala im na szybkie przystosowanie się do nowych wymagań związanych z ich stanowiskiem pracy. Mobilność zawodo-

² A. Zygierewicz, op.cit., s.1–6; *Współczesny rynek pracy*, www.walbrzych.obserwatorrynkupl/...zawodowe/.../Prezentacjadoscenariuszanr3.ppt [data dostępu: 26.07.2011].

wa polega więc przede wszystkim na gotowości do zmiany zarówno pracy, jak i wykonywanego zawodu, a także na nieprzerwanym i systematycznym podwyższaniu swoich kwalifikacji i umiejętności zawodowych. To z kolei znacząco zwiększa szanse osób poszukujących pracy na znalezienie zatrudnienia.

- Konieczność dążenia do poprawy jakości oraz efektywności kształcenia i szkolenia, przez co należy rozumieć przede wszystkim dążenie do nabywania przez obywateli Unii Europejskiej kompetencji kluczowych, jak również zachowania dbałości o odpowiednią edukację nauczycieli w połączeniu z ich nieprzerwanym rozwojem zawodowym.
- Upowszechnianie równości, spójności społecznej i aktywności obywatelskiej, które tożsame jest z podejmowaniem działań na rzecz stworzenia wszystkim obywatelom Wspólnoty, niezależnie od ich sytuacji społeczno-ekonomicznej, możliwości nabywania i uaktualniania umiejętności i kwalifikacji zawodowych oraz kluczowych na przestrzeni całego życia. Jest to bowiem sposób na zwiększenie ich szans na rynku pracy. Polityka organów instytucjonalnych UE ma ponadto na celu promowanie aktywności obywatelskiej, a także dialogu międzykulturowego. Międzykulturowość musi zostać uwzględniona w systemie kształcenia i szkolenia, tak aby wszystkim osobom żyjącym na terenie Unii Europejskiej, zwłaszcza zaś tym znajdującym się w szczególnie trudnej sytuacji, np. imigrantom, umożliwić uczestniczenie w procesie kształcenia, a także jego ukończenie. Z działaniami na rzecz dialogu międzykulturowego wiąże się obligatoryjność w zakresie promowania oraz upowszechniania

kompetencji międzykulturowych, powszechnie uznawanych i szanowanych wartości, takich jak demokracja, wolność słowa, szacunek dla podstawowych praw jednostki i środowiska, z którego się ona wywodzi i w którym żyje, przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji.

- Obligatoryjność w zakresie intensyfikowania kreatywności i innowacyjności, jak również przedsiębiorczości w odniesieniu do wszystkich poziomów kształcenia i szkolenia. Kreatywność bowiem jest nie tylko podstawą i warunkiem *sine qua non* samorealizacji, ale także stanowi fundament innowacyjności tożsamej z jedną z sił napędowych zrównoważonego rozwoju gospodarczego, będącego jednym z celów postawionych przed Wspólnotą.

Jednym z działań podejmowanych przez Komisję Europejską jest dążenie do upowszechnienia wśród obywateli Wspólnoty kompetencji kluczowych, stanowiących kontaminację wiedzy, umiejętności i postaw pozwalających na odnalezienie się w konkretnej sytuacji. Do kompetencji kluczowych zalicza się³:

- umiejętność porozumiewania się zarówno w języku ojczystym, jak i nowożytnych językach obcych;
- umiejętność liczenia;
- umiejętność uczenia się;

³ A. Zygierewicz, op.cit., s. 1–6.; M. Sielatycki, *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*, <http://www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/13.pdf>. [data dostępu: 26.07.2011]; J. Rakowska, *Obraz kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji w Europie na przełomie XX i XXI wieku*, konferencja.21.edu.pl/3/tom/2/145.doc [data dostępu: 26.07.2011].

- umiejętność posługiwania się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (ICT);
- podstawowe kompetencje naukowo-techniczne;
- kompetencje interpersonalne i obywatelskie;
- przedsiębiorczość;
- świadomość i ekspresja kulturowa.

Powyższe kompetencje kluczowe stanowią fundament osobistej samorealizacji, gwarant pełnego oraz świadomego uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym, jak również warunek bycia aktywnym obywatelem Unii.

Należy podkreślić, że podstawę wszelkich działań w obszarze oświaty, prowadzonych w ramach polityki wspólnotowej, stanowią uniwersalne, powszechnie akceptowane i uznawane w śródziemnomorskim kręgu kulturowym wartości, takie jak: godność i podstawowe swobody człowieka, demokracja, pokój, solidarność międzyludzka.

Nauczyciel w Unii Europejskiej

Polityka oświatowa prowadzona przez organy instytucjonalne Unii Europejskiej zmierza do zwiększenia efektywności nauczania głównie poprzez poprawę jakości kształcenia przyszłych nauczycieli, a także stworzenie nowego modelu nauczyciela, który będzie odpowiadał wyzwaniom, jakie przed edukacją stawia nieprzerwanie postępujący rozwój cywilizacyjny i związane z nim procesy globalizacyjne.

Wszelkie działania w obszarze edukacji prowadzone w ramach wspólnotowej polityki edukacyjnej miały i mają na celu przede wszystkim stworzenie synkretycznego modelu kształcenia stanowiącego połą-

czenie wiedzy i umiejętności praktycznych, tak aby odejść od nieefektywnego modelu polegającego na przekazywaniu wiedzy o charakterze encyklopedycznym. Powyższe założenie da się zrealizować tylko przy pomocy gruntownie wykształconych, dobrze przygotowanych do wykonywania zawodu i legitymujących się odpowiednimi kwalifikacjami zawodowymi i kompetencjami nauczycieli.

W związku z powyższym w Unii Europejskiej rozpoczęto dyskusję mającą na celu zdefiniowanie i sprecyzowanie kompetencji nauczycieli. Jej rezultatem był, zaproponowany w 2005 roku przez grupę roboczą powołaną przez Komisję Europejską, zbiór konkretnych kompetencji, jakimi powinien legitymować się każdy europejski nauczyciel. Wiąże się one bezpośrednio z procesem uczenia się i nauczania, a także z kształtowaniem postaw uczniowskich. Pierwsze skupiają się na umiejętnościach⁴:

- pracy w grupie i klasie zróżnicowanej pod względem kulturowym, etnicznym i społecznym;
- tworzenia odpowiednich warunków sprzyjających procesowi uczenia się, co oznacza przede wszystkim konieczność:
 - wcielenia się nauczyciela w rolę organizatora procesu uczenia się;
 - takiego kierowania działaniami i czynnościami uczniów, aby uczynić z nich badaczy samodzielnie pozyskujących wiedzę z różnych źródeł;
 - tworzenia własnych programów nauczania;
 - bycia animatorem życia społeczno-kulturalnego w swoim regionie;

⁴ M. Sielatycki, op.cit.

- włączania w obręb procesu dydaktycznego, a także do codziennego funkcjonowania uczniów technologii informacyjno-komunikacyjnej;
- pracy w zespole (chodzi przede wszystkim o zespół nauczycieli uczących te same klasy i grupy uczniów);
- współpracy z innymi nauczycielami przy tworzeniu programów nauczania, planowania, organizowania, przeprowadzania i ewaluacji procesu nauczania;
- współdziałania z rodzicami, jak również osobami ze środowiska lokalnego;
- diagnozowania i rozwiązywania problemów;
- nieustannego, systematycznego poszerzania swojej wiedzy, podwyższania kwalifikacji i doskonalenia warsztatu zawodowego.

Natomiast do kompetencji współczesnego nauczyciela związanych z działaniami, które mają kształtować konkretne postawy uczniowskie, zaliczono umiejętności związane z⁵:

- wykształceniem w podopiecznych postawy obywatelskiej oraz prospołecznej;
- takim kierowaniem procesem kształcenia i rozwoju uczniów, aby w przyszłości umiejętnie i efektywnie funkcjonowali oni w społeczeństwie opartym na wiedzy, informacji i technologii; nauczyciel zobowiązany jest do wykształcenia w uczniach kompetencji związanych z:
 - posługiwaniem się komputerem, a także innymi urządzeniami cyfrowymi;
 - działaniami o charakterze twórczym i innowacyjnym;

⁵ Ibidem.

- dostrzeganiem i rozwiązywaniem problemów;
- przedsiębiorczością;
- współpracą z innymi osobami;
- łatwym porozumiewaniem się;
- poruszaniem się na płaszczyźnie kultury wizualnej.

Chodzi więc o stworzenie takiego modelu nauczyciela, który nie będzie specjalistą w zakresie jednego, nauczanego przez siebie przedmiotu.

Zadaniem nowoczesnego pedagoga jest również przygotowanie uczniów i wdrożenie ich do całościowej edukacji, nieprzerwanego zdobywania nowej wiedzy, poszerzania horyzontów intelektualnych.

Zgodnie z zasadami wytyczonymi przez Komisję Europejską nauczyciel jest zawodem nie tylko wymagającym specjalnych predyspozycji niezbędnych do jego wykonywania, ale przede wszystkim profesją⁶:

- Wymagającą od osób ją wykonujących legitymowania się wysokimi zdolnościami intelektualnymi oraz wyższym wykształceniem, które umożliwia im zdobycie wiedzy z zakresu wykładanego przez siebie przedmiotu, wiedzy pedagogicznej i psychologicznej, nabycie umiejętności i kompetencji związanych z właściwym ukierunkowaniem oraz wspieraniem całościowego rozwoju uczniów, a także z rozumieniem społecznego i kultu-

⁶ Ibidem; Z. Wiatrowski, *Nauczyciel szkoły zawodowej dawniej-dziś-jutro*, Bydgoszcz 1993, s.200; M. Kusiński, *Reorientacja zawodowa nauczycieli w kierunku zawodów przyszłości na przykładzie projektu „Nowa Edukacja”*, http://www.bfkk.pl/old/_files/Reorientacja%20zawodowa%20nauczycieli%20w%20kierunku%20zawodow%20przyszlosci%20na%20przykladzie%20projektu%20nowa%20edukacja.pdf [data dostępu: 27.07.2011]; A. Smolarz, *Zawody przyszłości*, [http://www.ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licea listy&art=51](http://www.ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licea%20listy&art=51) [data dostępu: 27.07.2011]; M. Jakowicka, *Nauczyciel w kształceniu i doskonaleniu w kontekście reformy edukacji* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2002, s. 103–312.

rowego wymiaru edukacji. W tym kontekście niezwykle ważne jest, aby nauczyciel miał możliwość kontynuowania studiów celem rozwoju kompetencji zawodowych.

- Osadzoną w kontekście uczenia się przez całe życie, co jest tożsame z koniecznością nieprzerwanego dbania o własny rozwój zawodowy, a więc uczestniczenia w szkoleniach i kursach mających na celu podwyższanie kwalifikacji zawodowych. Przyczyną tak ścisłego powiązania zawodu nauczyciela z kształceniem ustawicznym jest – spowodowana rozwojem cywilizacyjnym, a więc rozwojem nauki i techniki – szybka dezaktualizacja wiedzy nabytej przez nauczycieli w trakcie studiów. Aby nauczyciel mógł doskonalić się zawodowo, musi mieć wysoko rozwiniętą samoświadomość, mądrość praktyczną i refleksyjność.
- Mobilną, zarówno w znaczeniu mobilności geograficznej tożsamej z podejmowaniem pracy poza granicami własnego kraju, odbywaniem zagranicznych staży, jak i w znaczeniu mobilności rozumianej jako przemieszczanie się na płaszczyźnie systemu edukacji w celu poszukiwania nowych kwalifikacji. Mobilność oznacza także zatrudnienie nie tylko w charakterze nauczyciela, ale również np. dydaktyka medialnego, teletutora, mentora multimedialnego, brokera edukacyjnego, eksperta do spraw technologii dydaktycznych.
- Opartą na partnerstwie, przez co należy rozumieć konieczność nawiązania, podtrzymywania i zacieśniania współpracy pomiędzy placówkami kształcącymi przyszłych nauczycieli a przemysłem. Niezwykle ważne jest zachęcanie nauczycieli do angażowania się w badania naukowe, dzięki czemu będą mieli

możliwość dotrzymania kroku niepoohamowanie rozwijającemu się społeczeństwu, którego fundament stanowi wiedza.

Jak wynika z powyższego zestawienia, celem polityki edukacyjnej prowadzonej w ramach Unii Europejskiej jest dążenie do stworzenia modelu współczesnego nauczyciela, który będzie nie tylko osobą posiadającą fachową wiedzę z zakresu ukończonych przez siebie studiów i specjalizacji, ale również legitymującą się kompetencjami i umiejętnościami związanymi z posługiwaniem się najnowszymi technologiami, współpracą z innymi ludźmi.

2. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna w krajach Unii Europejskiej

Jak już kilkakrotnie w niniejszym opracowaniu wspomniano, pomimo że polityka oświatowa prowadzona przez organy instytucjonalne ma na celu pogłębienie integracji europejskiej, Unia Europejska nie narzuca i nie dąży do stworzenia jednolitego systemu edukacji, ani w zakresie standaryzacji procesu nauczania, ani programów czy struktur. Wspólnotowa polityka edukacyjna ma na celu jedynie poprawę jakości i efektywności kształcenia, zwiększenie do niego dostępu, jak również otwarcie systemów oświaty państw unijnych na środowisko i świat. Dlatego też polityka edukacyjna, nadal pozostająca w gestii rządów państw członkowskich UE, gwarantuje im możliwość ponoszenia pełnej odpowiedzialności za treści zawarte w programach nauczania oraz za organizację systemu kształcenia. Tak też przedstawia się sprawa w odniesieniu do edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Edukacja przedszkolna

Celem polityki oświatowej prowadzonej w ramach Wspólnoty Europejskiej jest dążenie do pogłębienia integracji, tak na płaszczyźnie ekonomicznej, kulturowej, jak i edukacyjnej, przy równoczesnym zachowaniu odrębności i tożsamości narodowej wszystkich krajów wspólnotowych. Wszystkie priorytety odnoszące się do celów kształcenia w ramach Unii Europejskiej wiążą się również bezpośrednio z celami

stawianymi przed edukacją przedszkolną. Uwzględnia ona bowiem następujące priorytety⁷:

- europejski ideał wychowania promujący:
 - wychowanie:
 - ✓ do demokracji i obrony praw człowieka,
 - ✓ dla pokoju, szacunku, przyjaźni między narodami,
 - ✓ w duchu tolerancji,
 - ✓ ekologiczne;
 - budowanie dialogu w połączeniu z otwarciem na innych;
 - przygotowanie do życia w wielokulturowym społeczeństwie;
 - znajomość języków obcych;
 - kształtowanie postaw o charakterze prozdrowotnym;
 - kształtowanie świadomości obywatelskiej;
 - przygotowanie do życia w rodzinie;
 - wpływanie na kształtowanie skutków patologii społecznych.
- wyrównywanie szans edukacyjnych poprzez umożliwienie kształcenia dzieciom wywodzącym się z różnych środowisk, posiadającym różne narodowości, władającym różnymi językami, wyznającym różne religie, jak również niepełnosprawnym fizycznie i umysłowo;
- poprawę jakości kształcenia;

⁷ A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Warszawa 2010, s. 37–38; S. Kracik, *Edukacja w krajach Unii Europejskiej* [w:] J. Kropiwnicki (red.), *Szkoła: Edukacja europejska*, Jelenia Góra 2001, s. 24; E. Januszewska, *Europejski model edukacji*, www.womkat.edu.pl/files/kwartalnik/12/januszewska.doc [data dostępu: 01.08.2011].

- poszukiwanie wzorów osobowych w połączeniu z kształtowaniem poczucia tożsamości europejskiej;
- nowy model nauczyciela polegający na zmianie przypisywanych mu dotychczas funkcji, zadań, a także cech osobowościowych.

Niezwykle ważne jest więc wykształcenie oraz przygotowanie do pełnego uczestniczenia w życiu społecznym Europejczyka świadomego własnych korzeni i respektującego prawa człowieka, jak również inne uznawane w demokracji wartości. Znaczącym aspektem edukacji jest także jej ukierunkowanie, aby jej rezultat stanowiło przygotowanie do wkroczenia w dorosłe życie ludzi myślących i działających w sposób niestandardowy, a więc innowacyjny, którzy z racji swych kompetencji i umiejętności są konkurencyjni.

W tym kontekście istotnym elementem edukacji przedszkolnej powinna stać się wielokulturowość, umożliwiająca i ułatwiająca dziecku utożsamianie się z rodzimą kulturą, ale również budząca zainteresowanie innymi, odmiennymi kręgami kulturowymi.

Nie ulega wątpliwości, że dzieciństwo jest okresem intensywnego rozwoju wszystkich sfer osobowości człowieka. Stąd dbałość społeczności i instytucji międzynarodowych o powołanie do życia wszelkiego rodzaju form opieki nad dzieckiem, które sprzyjają jego całościowemu rozwojowi, a więc stymulowaniu jego sfery fizycznej, intelektualnej, emocjonalnej, społecznej.

Edukacja przedszkolna w krajach tzw. starej Unii Europejskiej nie jest obowiązkowym etapem kształcenia, choć dokumenty regulujące te kwestie stwierdzają ponad wszelką wątpliwość, że każde dziecko w wieku od trzech do sześciu lat powinno mieć stworzoną przez władze oświatowe możliwość uczęszczania do placówek przedszkolnych.

Edukacja przedszkolna stanowi przygotowanie dziecka do dalszej nauki w szkole, dlatego też do szczegółowych celów wychowania przedszkolnego zalicza się obligatoryjność w zakresie⁸:

- zagwarantowania dzieciom pełnego rozwoju osobowości, w znaczeniu zaspokojenia ich potrzeb natury intelektualnej, emocjonalnej, społecznej i kulturalnej;
- rozwoju sprawności komunikacyjnej wychowanków;
- wpajania dzieciom norm etycznych;
- przygotowania wychowanków do dalszej nauki, a także pracy, w sposób biorący pod uwagę ich predyspozycje, możliwości, a także zainteresowania.

Znaczący wpływ na jakość i efektywność wychowania przedszkolnego mają programy związane z pomocą udzielaną rodzicom i ich dzieciom, zarówno przez sektor opieki społecznej, jak i sektor edukacji. W krajach Unii Europejskiej można wyróżnić trzy podstawowe modele pomocy⁹:

- uwzględniający codzienną opiekę na przestrzeni całego roku; adresatami tych programów są aktywni zawodowo rodzice dzieci w wieku 1–3 lat; są one oferowane przez sektor opieki społecznej w Danii i Szwecji;
- edukacja dla dzieci poniżej trzeciego roku życia, oferowana zarówno przez system edukacji, jak i inne organizacje; jest to system z powodzeniem funkcjonujący we Francji i Włoszech;

⁸ E. Dąda, op.cit.

⁹ A. Kienig, *Edukacja przedszkolna*, <http://www.dladzieci.org.pl/repository/R4.pdf> [data dostępu: 01.08.2011].

- mający na celu zharmonizowanie dwóch równoległe funkcjonujących systemów: opieki oraz edukacji, tak jak w Wielkiej Brytanii.

Podobnemu zróżnicowaniu jak wiek dzieci uczęszczających do przedszkoli, a także system pomocy rodzicom i ich pociechom, podlegają również programy wychowania przedszkolnego. Przy czym niezależnie od kraju wspólne są w nich zapisy dotyczące społecznych celów edukacji przedszkolnej. Koncentrują się one przede wszystkim wokół dążenia do niwelowania oraz całkowitego znoszenia odrębności wśród państw tworzących Wspólnotę. Szczególny nacisk kładzie się na zagadnienia bezpośrednio związane z:

- koniecznością respektowania podstawowych zasad i wartości konstytutywnych dla systemu demokratycznego;
- wypełnianiem obowiązków społecznych, w tym również świadczenia pomocy osobom potrzebującym;
- posiadaniem świadomości własnych praw;
- społecznym zaangażowaniem w rozwój młodego człowieka jako osoby mającej prawo do samodzielności, odrębności i niepowtarzalności.

Nie ulega wątpliwości, że efektywność nauczania przedszkolnego uzależniona jest od jakości pracy i funkcjonowania placówek przedszkolnych. Dlatego też priorytetem działań organów instytucjonalnych Unii Europejskiej w tym zakresie jest przede wszystkim dbałość o wysoki poziom kształcenia i wychowania na pierwszym etapie edukacji, na który składa się między innymi¹⁰:

- sposób planowania, realizacji i ewaluacji programu nauczania;

¹⁰ A. Klim-Klimaszewska, op.cit., s.159.

- diagnoza dziecka – stwierdzenie, z czym dziecko ma trudności, a także dotarcie do źródła problemów;
- ewaluacja przedszkola – ocena funkcjonowania placówki, efektów kształcenia i wychowania;
- kompetencje i zaangażowanie nauczycieli;
- organizacja przedszkola, przez którą należy rozumieć przede wszystkim wielkość grup przedszkolnych, powierzchnię sal, współpracę z rodzicami;
- zasoby przedszkola, a więc właściwe wykorzystanie dostępnych źródeł finansowych oraz materialnych, a także wiedzy i kompetencji kadry dydaktycznej.

Edukacja wczesnoszkolna

Edukacja wczesnoszkolna, podobnie jak wychowanie przedszkolne, również pozostaje w gestii władz oświatowych państw członkowskich Unii Europejskiej.

We wszystkich krajach Wspólnoty, poza Luksemburgiem, jest ona obowiązkowa i w przypadku większości państw (m.in. Portugalii, Hiszpanii, Niemiec, Holandii, Belgii, Francji, Włoch, Wielkiej Brytanii, Irlandii) objęte są nią dzieci w wieku pięciu lub sześciu lat¹¹. Jednocześnie należy podkreślić, że w wielu krajach dolna granica obowiązku szkolnego jest płynna, gdyż nie zawsze wiek dziecka stanowi podstawę dla rozpoczęcia przez nie nauki w szkole. Ważny jest poziom jego rozwoju i dojrzałości, nauka szkol-

¹¹ K. Kamińska, *Edukacja początkowa w krajach Unii Europejskiej*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/1998,96/luty,136/edukacja_poczatkowa_w_krajach_unii_europejskiej,687.html [data dostępu: 01.08.2011]; *Nauczanie początkowe w krajach Unii Europejskiej*, <http://www.eduinfo.pl/art.php?action=more&id=961&idg=8> [data dostępu: 01.08.2011].

na powinna bowiem rozpoczynać się w momencie, w którym dziecko będzie w stanie sprostać wymaganiom, jakie postawi przed nim szkoła.

Różny, w zależności od systemu oświatowego danego kraju, jest również czas trwania edukacji wczesnoszkolnej¹²:

- Bułgaria, Austria, Niemcy – cztery lata;
- Słowenia – trzy lata.

Należy dodać, że aktualnie w Unii Europejskiej dominuje tendencja do skracania czasu trwania edukacji wczesnoszkolnej.

W przypadku poszczególnych krajów różne są również programy nauczania i podstawy programowe dla edukacji wczesnoszkolnej. W większości krajów europejskich, w tym między innymi w Austrii i Francji, przedmioty obowiązkowe nauczane w ramach edukacji wczesnoszkolnej są takie same i obejmują:

- język ojczysty;
- język bądź dwa języki obce;
- matematykę;
- wychowanie fizyczne;
- zajęcia artystyczne;
- lekcje religii, etyki lub filozofii.

Warto podkreślić, że rezultatem wspólnotowej polityki oświatowej jest zwrócenie szczególnej uwagi na społeczne cele kształcenia początkowego i zawarcie ich w programach edukacyjnych. Cele te koncentrują się przede wszystkim wokół takiego kierowania edukacją, wychowaniem i rozwojem dzieci, aby mogły one prawidłowo i bez przeszkód funkcjonować w demokratycznym i wielokulturowym społeczeństwie.

¹² Ibidem.

W programach nauczania znajdują się również treści uwzględniające zagadnienia związane z¹³:

- wychowaniem zdrowotnym i ekologicznym, które realizowane jest poprzez poszerzanie i ugruntowywanie w dzieciach świadomości konieczności dbania o zdrowie, a także jego znaczenia, w powiązaniu z obowiązkiem ochrony środowiska;
- wprowadzeniem nauki jednego lub dwóch języków obcych;
- ścisłym powiązaniem edukacji i kultury, poprzez stworzenie sieci pozalekcyjnych ośrodków edukacyjnych, zarówno na terenie szkoły, jak i poza nią.

Zarówno edukacja przedszkolna, jak i wczesnoszkolna przypada na czas, w którym dziecko jest najbardziej podatne na oddziaływanie dydaktyczne oraz wychowawcze, a ponadto charakteryzuje je wzmożona ciekawość poznawcza. Stąd duże znaczenie edukacji wczesnoszkolnej dla kształtowania osobowości młodego człowieka, który w jej toku musi nabyć podstawowych umiejętności i kompetencji niezbędnych na dalszych etapach kształcenia oraz do funkcjonowania w zmieniających się warunkach współczesnego świata.

¹³ Ibidem.

3. Edukacja przedszkolna w Polsce

Podstawa prawna

W Polsce kwestie związane z wychowaniem przedszkolnym regulują przepisy zawarte w ustawie o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku (Dz.U. 1991, Nr 95, poz. 425)¹⁴, nowelizowanej w kolejnych latach – w roku 1996, 2003 i 2004. Na funkcjonowanie placówek przedszkolnych znacząco wpłynęły również zapisy ustawy o samorządzie terytorialnym z 1990 roku¹⁵, w myśl których organami prowadzącymi ustanowiono gminy, dając im tym samym prawo do zakładania, przekształcania, a także likwidowania przedszkoli. Rzeczona ustawa nakłada na samorząd terytorialny obowiązek wykonywania remontów, zagwarantowania administracyjnej i finansowej obsługi placówki, a także wyposażenia jej w pomoce dydaktyczne i sprzęt zapewniający realizowanie programu nauczania. W zakres powinności gminy względem przedszkoli wchodzi również powoływanie i odwoływanie dyrektorów, a także zatwierdzanie rocznych projektów organizacyjnych placówek, po uprzednim zaopiniowaniu ich przez kuratora oświaty sprawującego nadzór pedagogiczny nad działalnością przedszkola.

¹⁴ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 1991, Nr 95, poz. 425), http://www.menis.pl/prawo_oswiatowe.html [data dostępu: 02.08.2011].

¹⁵ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990, Nr 16, poz. 95), <http://lex.pl/serwis/du/2001/1591.htm> [data dostępu: 02.08.2011].

Stan i organizacja edukacji przedszkolnej

Wychowanie przedszkolne w znacząco przyczynia się do wyrównania szans edukacyjnych, co w bezpośredni sposób przekłada się na owocną walkę krajów Europy i całego świata z ubóstwem oraz będącym jego pochodną wykluczeniem społecznym i kulturalnym. To właśnie wiek przedszkolny jest najwłaściwszym czasem do tego, aby z powodzeniem niwelować wszelkiego rodzaju różnice będące rezultatem wpływu środowiska, w jakim wychowuje się i przebywa dziecko¹⁶.

Mimo to w Polsce jedynie 36% dzieci w wieku przedszkolnym uczęszcza do tego rodzaju placówek. Oznacza to, że wskaźnik upowszechnienia wychowania przedszkolnego w naszym kraju jest jednym z najniższych wśród krajów Unii Europejskiej. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele, m.in.¹⁷:

- wieloletnie zaniedbania w obszarze polityki edukacyjnej i społecznej państwa, przejawiające się między innymi w ogromnej liczbie likwidowanych bądź reorganizowanych placówek przedszkolnych; taka polityka wymuszona jest brakiem środków finansowych mogących zagwarantować jej funkcjonowanie;
- brak wsparcia ze strony władz lokalnych, które postrzegają placówki przedszkolne jako te, które najłatwiej zlikwidować, bez większego uszczerbku dla lokalnej społeczności;

¹⁶ A. Krawczyk-Mil, *Organizowanie edukacji przedszkolnej*, Katowice 2008, s. 8.

¹⁷ A. Krawczyk-Mil, *Znaczenie edukacji przedszkolnej*, Katowice 2008, s. 29–30; R. Pawlak, op.cit, 116–117; Brańska E., *Zagrożenia i szanse edukacji przedszkolnej*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2008, nr 5, s. 5–8.

- brak świadomości władz samorządu terytorialnego (organu prowadzącego przedszkola), a także społeczeństwa na temat roli, jaką edukacja przedszkolna odgrywa w życiu człowieka;
- wzrost stopy bezrobocia i wynikające z niego pogorszenie sytuacji materialnej rodziców;
- wprowadzenie opłat za uczęszczanie dzieci do przedszkoli.

Jednym z problemów edukacji przedszkolnej jest również tworzenie zbyt dużych, bo liczących 30–35 osób, grup przedszkolnych, podczas gdy górna granica dopuszczalnej liczby dzieci w grupie wynosi 25. Dodatkowo sytuację komplikuje również duże zróżnicowanie wiekowe dzieci w tak licznych grupach. Tworzą je bowiem dzieci w wieku lat trzech, a także pięciu. Tak liczne grupy negatywnie wpływają na realizację treści programowych wychowania przedszkolnego, a także mają wiele innych ujemnych konsekwencji, do których najczęściej zalicza się¹⁸:

- oczekiwanie np. na dostęp do zabawki, wyjście do toalety, posiłek;
- przerywanie, polegające na konieczności przekazywania innemu dziecku atrakcyjnej zabawki, na dyrektywnym kierowaniu przez nauczyciela aktywnością dzieci; przerywanie wyrabia u dziecka poczucie bezsilności;
- niemożność działania, często wywołująca u dzieci frustrację, rozdrażnienie, a nawet zniechęcenie;
- wzajemne, przypadkowe lub zamierzone przeszkadzanie podczas trwania zabaw ruchowych czy zajęć plastycznych.

Z racji tego, że Polska od 2004 roku jest pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej, a także ze względu na nawarstwiający się przez

¹⁸ A. Krawczyk-Mil, *Znaczenie edukacji przedszkolnej...*, op.cit., s. 27–28.

całe lata zaniedbania w zakresie wychowania przedszkolnego, władze oświatowe naszego kraju podjęły szereg działań mających na celu poprawienie stanu rzeczy, a więc przywrócenie edukacji przedszkolnej przynależnej jej rangi i miejsca w systemie oświatowym ze względu na rolę, jaką odgrywa w rozwoju dzieci.

Przełomowym momentem okazał się rok 2005, kiedy władze oświatowe kraju opracowały Strategię rozwoju edukacji przypadającą na lata 2007–2013¹⁹. Autorzy tego dokumentu podkreślili szczególną rolę wychowania przedszkolnego, które zostało potraktowane jako podstawa nabywania umiejętności na wyższych szczeblach edukacji. Zmiany odnoszące się do edukacji przedszkolnej mają dotyczyć przede wszystkim zwiększenia jej dostępności, a także wyrównywania szans edukacyjnych. Realizacja tak nakreślonych celów ma polegać przede wszystkim na²⁰:

- wprowadzeniu alternatywnych form edukacji przedszkolnej w celu zmniejszenia obciążeń natury organizacyjnej;
- zagwarantowaniu jak najwyższej jakości edukacji związanej ze środowiskiem życia dziecka;
- zaangażowaniu rodziców w proces wychowawczy, dzięki czemu możliwe będzie usprawnienie organizacji pracy placówek przedszkolnych, a także zwiększenie ich efektywności;
- zapewnieniu łagodnego przejścia dzieci z przedszkolnego do szkolnego etapu kształcenia.

Ogromne znaczenie dla edukacji przedszkolnej miał ogłoszony również w 2005 roku projekt Programu Operacyjnego „Wykształcenie

¹⁹ Strategia rozwoju edukacji na lata 2007–2013, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2005.

²⁰ Ibidem, s. 31–33.

i kompetencje” Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007–2013²¹, którego priorytetami uczyniono upowszechnienie, a także podniesienie jakości edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Cele powyższego programu operacyjnego koncentrowały się przede wszystkim wokół konieczności²²:

- objęcia edukacją przedszkolną znacznie większej liczby dzieci;
- zagwarantowania jak najwyższej jakości edukacji wspierającej indywidualny rozwój dzieci i przygotowanie ich do edukacji szkolnej;
- uświadomienia społeczeństwu znaczenia wychowania przedszkolnego dla prawidłowego edukacyjnego oraz społecznego rozwoju dziecka.

Powodzenie realizacji tak zdefiniowanych celów uzależnione jest od działań, jakie zostaną podjęte w jej ramach. Odnoszą się one przede wszystkim do obligatoryjności w zakresie²³:

- propagowania wychowania przedszkolnego, w tym również jego alternatywnych form;
- upowszechniania innowacyjnych rozwiązań natury organizacyjnej i metodologicznej;
- zorganizowania zakrojonej na szeroką skalę kampanii o charakterze informacyjnym i promocyjnym, której celem będzie wskazanie korzyści, jakie są rezultatem uczestniczenia dzieci w wychowaniu przedszkolnym.

Niezwykle ważny dla edukacji przedszkolnej był rok szkolny 2010/2011, od którego dzieci rozpoczynają swoją przygodę edukacyjną

²¹ Program Operacyjny „Wykształcenie i kompetencje”. Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007–2013, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2005.

²² Ibidem, s. 36–38.

²³ Ibidem, s. 36–38.

na szczeblu przedszkolnym w wieku lat pięciu – objęte bowiem zostały obowiązkowym rocznym przygotowaniem przedszkolnym. W roku szkolnym 2012/2013 obowiązkiem nauki szkolnej zostaną objęte dzieci sześćioletnie, które przedszkole musi odpowiednio do tego przygotować. Od 2009 roku placówki przedszkolne zaczęły działać zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 19 marca 2009 roku o systemie oświaty²⁴ określającymi, że wychowaniem przedszkolnym zostają objęte dzieci w wieku od lat trzech do lat pięciu (do końca roku kalendarzowego, w którym dziecko kończy szósty rok życia). Proces wychowania przedszkolnego może odbywać się zarówno na terenie przedszkola, jak i w oddziałach przedszkolnych, szkołach podstawowych, a także innych placówkach legitymujących się uprawnieniami do prowadzenia edukacji przedszkolnej.

Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w odniesieniu do dzieci mających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. W ich przypadku edukacja przedszkolna rozpoczyna się na rok przed planowanym pójściem do szkoły. Do obowiązków placówki przedszkolnej przyjmującej dzieci z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego należy zapewnienie im odpowiednich warunków do wszechstronnego rozwoju, a także zorganizowanie zajęć o charakterze rewalidacyjnym. Dla dzieci wymagających kształcenia specjalnego tworzy się placówki specjalnie dla nich przeznaczone lub przedszkola integracyjne.

Zgodnie z zapisami ustawowymi zapewnienie dzieciom dostępu do placówek prowadzących edukację przedszkolną spoczywa na barkach samorządu terytorialnego, czyli w tym wypadku gminy, jako organu prowadzącego placówki oświatowe na swoim terenie. W przypad-

²⁴ Ustawa z dnia 19 marca 2009 roku o systemie oświaty (Dz.U. 2009, Nr 56, poz. 458).

ku, kiedy występuje niewystarczająca liczba placówek oświatowych, samorząd zobowiązany jest do jej zwiększenia, tak aby zapewnić wszystkim dzieciom zamieszkałym na terenie gminy możliwość odbycia przynajmniej rocznego kształcenia przedszkolnego.

Ustawa o systemie oświaty zawiera również zapisy stanowiące, że droga dziecka z domu do przedszkola nie powinna przekraczać trzech kilometrów. W przeciwnym wypadku na gminie spoczywa obowiązek zapewnienia dzieciom transportu do przedszkola bądź też zwrotu kosztów przewozu środkami komunikacji miejskiej, zaś ich rodzicom kosztów opieki.

Rodzice, pod warunkiem zasięgnięcia opinii w poradni psychologiczno-pedagogicznej, mają również możliwość uzyskania zezwolenia na nauczanie domowe dziecka. Ich obowiązkiem jest w takim wypadku realizowanie z dzieckiem tej samej podstawy programowej, która realizowana jest w przypadku dzieci uczęszczających do przedszkola, zaś rezultaty edukacji dziecka objętego nauczaniem domowym kontrolowane są przez dyrektora przedszkola²⁵. Dziecko może również zostać objęte indywidualnym rocznym przygotowaniem przedszkolnym (bądź wczesnym wspomaganie rozwoju) – na podstawie orzeczenia wydanego przez zespół specjalistów w poradni psychologiczno-pedagogicznej²⁶.

Współczesne przedszkole musi być instytucją profesjonalnie sprawującą opiekę nad dziećmi i dbającą o ich całościowy rozwój. Tak więc do jego zadań należy przede wszystkim²⁷:

- stwarzanie takich sytuacji, które będą stanowiły dla dzieci źródło zaspokojenia potrzeb;

²⁵ A. Klim-Klimaszewska, op.cit, s. 27.

²⁶ Ibidem, s. 55.

²⁷ A. Krawczyk-Mil, *Znaczenie edukacji przedszkolnej...*, op.cit., s.37–38.

- stwarzanie warunków sprzyjających pobudzaniu aktywności twórczej dzieci;
- udzielanie pomocy dzieciom, u których występują problemy o charakterze emocjonalnym, poznawczym i motywacyjnym;
- uczenie dzieci wiary we własne siły i możliwości;
- wspieranie wychowanków w zakresie twórczego przeżywania pierwszych życiowych porażek;
- wyrabianie w dzieciach wytrwałości, samodzielności, a także odpowiedzialności;
- diagnozowanie rozwoju podopiecznych, które pozwoli nauczycielowi na lepsze rozpoznanie ich indywidualnych możliwości; dzięki temu pedagog będzie mógł ustalić potrzeby rozwojowe dzieci, na ich bazie opracować indywidualne programy wspomagania podopiecznych i korygowania ich rozwoju; tego rodzaju diagnoza stanowi również pomoc dla rodziców, umożliwia im bowiem poznanie stanu gotowości swojego dziecka do podjęcia nauki w szkole podstawowej;
- wspomaganie indywidualnego rozwoju dzieci, w połączeniu z wdrożeniem działań o charakterze kompensacyjnym w celu zniwelowania braków edukacyjnych, a także deficytów kulturowo-społecznych środowiska, z którego dziecko pochodzi i w którym się wychowuje.

Sukces edukacji przedszkolnej uzależniony jest od wielu czynników, w tym również od tego, czy placówka przedszkolna funkcjonuje prawidłowo. To zaś stanowi sumę takich czynników, jak²⁸:

- zaangażowanie kadry w realizację wspólnych planów i celów, akceptowanie przez nią obowiązujących w placówce norm;
- uczestniczenie w procesie wychowawczym nie tylko dzieci i nauczycieli, ale także rodziców;
- ciągłe doskonalenie kadry;
- podejmowanie grupowych decyzji;
- pozytywne przywództwo;
- wspólna praca nad optymalnym programem nauczania, który będzie spełniał oczekiwania oraz zaspokajał potrzeby samych dzieci, jak i ich otoczenia;
- wyznawanie wspólnych wartości przez pracowników i współpracowników przedszkola;
- efektywne wykorzystanie czasu przeznaczonego na naukę;
- aktywne wspieranie placówki przez władze oświatowe i środowisko lokalne.

Z tego, co napisano powyżej na temat stanu edukacji przedszkolnej w Polsce wynika, że władze oświatowe centralnego szczebla na przestrzeni ostatnich kilku lat podjęły zintensyfikowane wysiłki na rzecz wydobycia wychowania przedszkolnego z zapaści, w jakiej się ono znajdowało. Rozpoczęto więc realizację zadań mających na celu upowszechnienie edukacji przedszkolnej, a także podniesienie jakości i efektywności kształcenia realizowanego w jej ramach. Władze oświatowe dążą więc do stworzenia edukacji przedszkolnej na miarę standardów XXI wieku.

²⁸ A. Klim-Klimaszewska, op.cit, s. 25.

Cele edukacji przedszkolnej

Od jakości i efektów edukacji przedszkolnej w bezpośredni sposób uzależnione są rezultaty dalszej nauki dziecka. Wychowanie przedszkolne bowiem nie tylko stymuluje wszechstronny rozwój młodego człowieka, ale również na tym etapie edukacji dokonywana jest diagnoza rozwoju dziecka połączona z ewentualną korektą jego niewłaściwych nawyków i zachowań. Edukacja przedszkolna jest również traktowana jako pierwszy etap kształcenia przygotowujący do przejścia do klas wczesnoszkolnych. W związku z powyższym do celów edukacji przedszkolnej zalicza się przede wszystkim²⁹:

- wspomaganie rozwoju uzdolnień każdego dziecka w połączeniu z kształceniem czynności intelektualnych niezbędnych mu w codziennych sytuacjach i w dalszej edukacji;
- budowanie w dzieciach systemu wartości moralnych i etycznych, tak aby posiadały orientację dotyczącą tego, co dobre, a co złe oraz aby umiały odróżniać jedno od drugiego;
- udzielanie dzieciom odpowiedniej pomocy w zakresie radzenia sobie z emocjami, które stanowi fundament umiejętnego pokonywania trudności, a także łagodnego znoszenia stresu oraz porażek;

²⁹ D. Waloszek, *Pedagogika przedszkolna: metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Kraków 2006, s. 192–198, 232–241; A. Krawczyk-Mil, *Znaczenie edukacji przedszkolnej*, s. 37, 41–42; A. Klim-Klimaszewska, op.cit., s. 68–69; *Podstawa programowa z komentarzami*, t.1, *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna* (Dz.U. 2009, Nr 4, poz.17), s. 13; M. Kwaśniewska, W. Żaba-Żabińska, *Nasze przedszkole. Program edukacji przedszkolnej wspomagający rozwój aktywności dzieci*, Kielce 2009, s. 9–11.

- rozwijanie u dzieci umiejętności społecznych, które stanowią bazę dla budowania właściwych relacji zarówno z rówieśnikami, jak i z osobami dorosłymi;
- stwarzanie warunków sprzyjających wspólnej, zgodnej zabawie i nauce dzieci posiadających zróżnicowane możliwości percepcyjne, intelektualne i fizyczne;
- troszczenie się i czuwanie nad sprawnością fizyczną i zdrowiem dzieci, w powiązaniu z koniecznością zachęcania ich do brania czynnego udziału w zabawach i grach sportowych;
- budowanie wiedzy dziecka dotyczącej świata fizycznego, przyrody, nauki, techniki i społeczeństwa;
- kształcenie u dzieci sprawności w zakresie werbalizowania i prezentowania swoich przemyśleń w sposób jasny i zrozumiały dla innych;
- wprowadzanie dziecka w świat wartości estetycznych, w połączeniu z kształtowaniem umiejętności związanych z wypowiedzianiem się poprzez muzykę, sztuki plastyczne, a także małe formy teatralne;
- dążenie do wykształcenia w dziecku poczucia przynależności społecznej do rodziny, grupy rówieśniczej, wspólnoty narodowej, a także kształtowanie postawy patriotycznej;
- zapewnienie dzieciom szans edukacyjnych, poprzez podejmowanie działań mających na celu wspieranie ich aktywności, ciekawości, samodzielności, w połączeniu z kształtowaniem umiejętności niezbędnych w edukacji szkolnej.

Wychowanie przedszkolne, stanowiące pierwszy etap edukacji, stwarza dziecku możliwość nabywania pierwszych doświadczeń związa-

nych z funkcjonowaniem w instytucjonalnie zorganizowanym środowisku, zdobywania wiedzy i umiejętności, stanowiących podstawę jego funkcjonowania w edukacji szkolnej, a także w dorosłym życiu. Niezwykle ważne jest, aby proces kształcenia i wychowania na tym etapie edukacji nie stanowił dla dzieci przykrego obowiązku, ale odbywał się w atmosferze życzliwości, zrozumienia, zaufania, poszanowania prawa dziecka do bycia indywidualną i niepowtarzalną jednostką.

Nowy model wychowania przedszkolnego

We wszelkich koncepcjach związanych z edukacją postuluje się odejście od technokratycznego, autorytarnego modelu nauczania (wspomniano o tym w podrozdziale *Rola i cele współczesnej szkoły w kontekście procesu globalizacji*) na rzecz realizowania nowoczesnego modelu kształcenia i wychowania, opartego na podmiotowym traktowaniu dziecka, które sprzyja jego intelektualnemu, emocjonalnemu, wolicjonalnemu, społecznemu, poznawczemu, estetycznemu i fizycznemu rozwojowi. Taki model edukacyjno-wychowawczy niewątpliwie sprzyja wymaganiu stawianemu przed edukacją, rozumianemu jako konieczność ukształtowania człowieka na miarę XXI stulecia, a więc elastycznego, posiadającego bogatą i rozbudowaną wyobraźnię w połączeniu ze zdolnością do twórczego wyrażania swoich myśli, którego dodatkowo cechuje nowatorstwo, innowacyjność w myśleniu, działaniu i rozwiązywaniu problemów³⁰.

W nowym modelu wychowania przedszkolnego dziecko stanowi podmiot wszelkich działań dydaktycznych i wychowawczych. Dlatego

³⁰ A. Klim-Klimaszewska, op.cit., s.22–23.

też zasadniczym zadaniem nauczycieli jest dostrzeganie, rozumienie, a także dążenie do zaspokajania indywidualnych potrzeb wychowanków.

Omawiany model edukacji przedszkolnej przyznaje dziecku zdecydowanie większą autonomię i samodzielność niż odchodzący do lamusa model technokratyczny. Podstawowymi formami aktywności małego dziecka czyni on³¹:

- zabawę, dzięki której dziecko przyswaja sobie najważniejsze zasady, normy społeczne, a także wdraża się do pracy i wypełniania obowiązków;
- samodzielne, spontaniczne zaspokajanie aktywności poznawczej dziecka poprzez obserwowanie otoczenia, zadawanie pytań, reagowanie na obcowanie z naturą, literaturą, sztuką;
- wpisaną w naturę dziecka aktywność twórczą, podejmowaną przez nie dla przyjemności, a zaspokajaną poprzez mowę, mimikę, gesty, dźwięki, rysunek.

Istotnym elementem, zarówno z punktu widzenia wychowania małego dziecka, jak i z punktu widzenia nowego modelu edukacji przedszkolnej jest współdziałanie dzieci w grupach mające na celu wspólne osiąganie celów oraz realizowanie postawionych przed nimi zadań, nauczycieli, a także rodziców, którzy powinni stać się pełnoprawnymi partnerami przedszkola. Implikuje to konieczność ponoszenia wspólnej odpowiedzialności rodziców i nauczycieli za kształcenie i wychowywanie dzieci, a także za konsekwencje wynikające z ich współpracy. Niezwykle ważne jest, aby osadzone w tym kontekście relacje na linii nauczyciel – rodzic oparte były na poszanowaniu praw i niezależności każdej ze stron³².

³¹ Klim-Klimaszewska, op.cit., s.23, 161.

³² Ibidem, s. 25.

Samodzielność dziecka, podejmowanie przez nie aktywności twórczej, a także uczenie się przez zabawę mają ostatecznie doprowadzić do ukształtowania młodego człowieka rozumiejącego siebie i świat, nabywającego umiejętności poprzez działanie, potrafiącego odnaleźć swoje miejsce w grupie rówieśniczej i wspólnocie, a także zbudować własny system wartości.

4. Edukacja wczesnoszkolna w Polsce

Podstawa prawna

Kwestie związane z edukacją wczesnoszkolną, podobnie jak w przypadku edukacji przedszkolnej, regulują zapisy ustawy o systemie oświaty³³, a także ustawy o samorządzie terytorialnym, na którym spoczywa obowiązek zaspokajania zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym również tych związanych z edukacją publiczną³⁴. W związku z powyższym, zgodnie z zapisami zawartymi w ustawie o systemie oświaty, w gestii samorządu terytorialnego, a więc: gmin (przywróconych na mocy reformy administracyjnej kraju przeprowadzonej w 1999 roku), powiatów i samorządów województw leży zakładanie oraz prowadzenie publicznych placówek oświatowych, a także zapewnienie im właściwych warunków funkcjonowania, obsługi finansowej i administracyjnej, jak również wyposażenie ich w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do realizowania programów nauczania i programów wychowawczych.

Organizacja edukacji wczesnoszkolnej

Obecna struktura systemu oświaty stanowi rezultat wprowadzonej w życie w 1999 roku reformy systemu edukacji. W jej wyniku utworzono

³³ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 1991, Nr 95, poz. 425); Ustawa z dnia 19 marca 2009 roku o zmianie systemu oświaty oraz niektórych ustaw (Dz.U. 2009, Nr 56, poz. 458).

³⁴ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990, Nr 16, poz. 95).

sześćioletnią szkołę podstawową, gimnazja, a także znacznie rozbudowano system szkolnictwa ponadgimnazjalnego. Rzeczona reforma radykalnie zmodernizowała również treści nauczania, a także rozpoczęła proces mający na celu przekształcenie szkoły autokratycznej w instytucję o charakterze demokratycznym. Z punktu widzenia edukacji wczesnoszkolnej przełomowe znaczenie miało wprowadzenie w klasach I–III nauczania zintegrowanego, bezpośrednio odnoszącego się do podmiotowego, demokratycznego modelu nauczania.

Kolejny przełomowy i znaczący moment dla funkcjonowania edukacji wczesnoszkolnej stanowił rok szkolny 2009/2010, w którym weszły w życie zmiany dotyczące wieku dzieci rozpoczynających edukację wczesnoszkolną. Naukę w szkole będą rozpoczynały dzieci w wieku lat sześciu, a nie, jak do tej pory, siedmiu. Wedle projektowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej zmian, w roku szkolnym 2012/2013 wszystkie sześciolatki mają obowiązkowo rozpoczynać naukę w pierwszej klasie szkoły podstawowej. Inaczej przedstawia się sytuacja dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. One bowiem mogą rozpocząć naukę szkolną później niż w wieku lat sześciu, jednak nie później niż do końca roku, w którym ukończą ósmy rok życia³⁵.

Cele edukacji wczesnoszkolnej

Edukacja wczesnoszkolna, podobnie jak edukacja przedszkolna, przypada na okres, w którym kształtuje się całościowa struktura psychiki, a także osobowości dziecka. Na tym etapie rozwoju jest ono niezwykle podatne na wszelkiego rodzaju oddziaływania o charakterze wychowaw-

³⁵ A. Klim-Klimaszewska, op.cit., s. 26.

czym. Stąd za główny cel edukacji wczesnoszkolnej, podobnie jak dalszych etapów kształcenia, uznaje stymulowanie dziecka w jego rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym, przede wszystkim poprzez zaspokajanie jego potrzeb rozwojowych, a także stwarzanie mu odpowiednich warunków do rozwoju jego zdolności i zainteresowań. Natomiast drugi cel edukacji wczesnoszkolnej stanowi przygotowanie dziecka do edukacji na jej wyższym szczeblu, tak aby w miarę łagodnie przeszło ono z kształcenia zintegrowanego do nauczania przedmiotowego realizowanego w klasach IV–VI szkoły podstawowej³⁶.

Cele edukacji pozostają w ścisłym związku z zadaniami, jakie stoją przed szkołą, która ma wychowywać, ale również edukować dzieci klas początkowych, przy równoczesnym zachowaniu ich autonomii. W związku z powyższym szkoła zobowiązana jest do podjęcia działań w następujących zakresach³⁷:

- realizowanie programu nauczania i programu wychowania, dla którego centrum oddziaływania stanowi dziecko z jego indywidualnymi możliwościami oraz indywidualnym tempem rozwoju;
- poszanowanie i przestrzeganie trójpodmiotowości (uczeń – szkoła – dom rodzinny) oddziaływań wychowawczych i edukacyjnych;

³⁶ D. Stawska, *Edukacja wczesnoszkolna jako zintegrowana całość*, www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op [data dostępu: 13.12.2011]; Cz. Kupisiewicz, *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2002, s.72; *Podstawa programowa...*, op.cit., s. 30–31.

³⁷ *Podstawa programowa...*, op.cit., 30–31.

- rozwijanie:
 - zdolności poznawczych, predyspozycji i zainteresowań dziecka;
 - ciekawości dziecka względem poznawania otaczającego je świata, a także dążenia do prawdy;
 - samodzielności, odpowiedzialności za siebie oraz swoje otoczenie;
 - ekspresji plastycznej, muzycznej i ruchowej;
 - aktywności badawczej;
 - działalności twórczej;
- modelowanie u dziecka pozytywnego stosunku do nauki;
- uznanie i akceptacja dla godności dziecka;
- zagwarantowanie dziecku przyjaznych, bezpiecznych, zdrowych, a więc sprzyjających nauce, zabawie, działaniu indywidualnemu i zespołowemu, warunków;
- wyposażenie dziecka w podstawowe umiejętności: pisania, czytania, matematyczne, które stanowią podstawę funkcjonowania nie tylko w środowisku szkolnym, ale w przede wszystkim w życiu codziennym;
- sprzyjanie rozwojowi cech osobowości dziecka, które stanowią warunek *sine qua non* świadomego, aktywnego i opartego na uznanym systemie etycznym, uczestniczenia w życiu społecznym.

Z powyższego zestawu zadań realizowanych przez szkołę jasno wynika, że celem edukacji samej w sobie nie jest kształcenie w dzieciach wyłącznie podstawowych umiejętności, ale wdrażanie ich do samoro-

zwoju, samoedukacji, kreatywności w myśleniu, działaniu i rozwiązywaniu problemów, pracy zespołowej.

Nowy model edukacji wczesnoszkolnej

Nowy model edukacji wczesnoszkolnej, wprowadzony reformą systemu oświaty w 1999 roku, wyrasta z humanistyki, w której człowiek stawiany jest w centrum (antropocentryczny model świata) i traktowany podmiotowo. Zasadza się on więc przede wszystkim na:

- podmiotowości nauczania;
- rezygnacji z przedmiotowego nauczania na rzecz zintegrowanego podawania treści;
- rezygnacji z systemu przedmiotowo-lekcyjnego;
- dostosowaniu czasu pracy do aktywności poznawczej dziecka;
- wprowadzeniu oceny opisowej.

Nowy model edukacji wczesnoszkolnej pozwala dziecku na cieszenie się dużą autonomią, jego twórcy wzięli bowiem pod uwagę zainteresowania dziecka, a także jego cechy psychofizyczne. Treści nauczania w kształceniu zintegrowanym obejmują³⁸:

- edukację polonistyczną, w którą wpisuje się:
 - obligatoryjność wspomagania rozwoju umysłowego dzieci w zakresie wypowiedania się, werbalizowania swoich myśli, a także dbałości o kulturę języka;
 - początkowa naukę czytania i pisania;
 - kształtowanie w uczniach umiejętności wypowiedania się poprzez małe formy teatralne;

³⁸ *Podstawa programowa...*, op.cit., s. 31–36.

- nowożytny język obcy;
- edukację muzyczną, mającą na celu przygotowanie i wdrożenie uczniów do odbioru i tworzenia muzyki;
- edukację plastyczną, polegającą na zapoznawaniu dzieci z architekturą, malarstwem oraz rzeźbą, co ma wdrożyć je do wyrażania własnych uczuć i myśli za pomocą różnorodnych form plastycznych; edukacja plastyczna obejmuje również przygotowanie uczniów do korzystania z medialnych środków przekazu;
- edukację społeczną, której celem jest wychowanie dzieci do zgodnego współdziałania z rówieśnikami oraz dorosłymi;
- edukację przyrodniczą, na którą składa się takie kierowanie wychowaniem dzieci, aby rozumiały i szanowały przyrodę ożywioną i nieożywioną;
- edukację matematyczną, której celem jest wspomaganie rozwoju umysłowego dzieci w zakresie kształtowania ich wiedzy i umiejętności matematycznych;
- zajęcia techniczne, umożliwiające dzieciom poznawanie rozmaitych urządzeń i sposobu ich obsługi; ich celem jest również wdrożenie dzieci do działań konstrukcyjnych;
- wychowanie fizyczne, którego zasadniczym celem jest kształtowanie sprawności fizycznej dzieci, a także ich edukacja zdrowotna;
- etykę, mającą na celu przybliżanie dzieciom wartości etycznych, przede wszystkim na podstawie baśni, bajek, a także obserwacji życia codziennego.

Z racji tego, że edukacja wczesnoszkolna ma za zadanie pobudzać dziecko do wielokierunkowej aktywności, a także przedstawiać mu jednolity obraz świata, kształcenie na etapie klas I–III szkoły podstawowej nie odbywa się w systemie klasowo-lekcyjnym. Integracja międzyprzedmiotowa pozwala na uzupełnianie, rozszerzanie i dopełnianie treści zajęć związanych z jednym przedmiotem czynnościami dydaktycznymi lub wychowawczymi z zakresu innych przedmiotów. Daje ona również możliwość tworzenia sytuacji zadaniowych, które znacząco pobudzają aktywność, pomysłowość i kreatywność dzieci. Integracja międzyprzedmiotowa przybiera dwie zasadnicze formy³⁹:

- treściową, tożsamą z opracowywaniem w tym samym czasie zbliżonej tematyki z zakresu różnych przedmiotów, a także wykorzystywaniem wiedzy już wcześniej zdobytej;
- czynnościową, wyrażającą się przenoszeniem działań charakterystycznych dla danego przedmiotu na inne lekcje.

Nauczanie zintegrowane, które nie bazuje na systemie przedmiotowo-lekcyjnym, pozwala na kształcenie w dzieciach samodzielności w myśleniu, działaniu, rozwiązywaniu problemów w sposób innowacyjny, a także twórczego podejścia do powierzonych im zadań.

Niezwykle ważnym elementem składowym nowego modelu edukacji wczesnoszkolnej jest odejście od tradycyjnego, sześciostopniowego, systemu oceniania na rzecz wprowadzenia oceny opisowej, która stanowi bardziej skuteczną formę oceniania osiągnięć edukacyjnych

³⁹ B. Bednarczuk, *Integracja w edukacji wczesnoszkolnej – potrzeba naszych czasów czy wymuszona alternatywa?* [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika alternatywna. Postulaty, projekty i kontynuacje*, t.2, Kraków 2007, 202–218; D. Stawska, *Edukacja wczesnoszkolna jako zintegrowana całość*, www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op. [data dostępu: 05.08.2011].

uczniów, a także włożonego w naukę wysiłku. Ocena opisowa pełni cztery podstawowe funkcje⁴⁰:

- motywacyjną, polegającą przede wszystkim na nagradzaniu uczniów za ich osiągnięcia i starania;
- korekcyjną, tożsamą ze wskazywaniem uczniom obszarów wiedzy oraz umiejętności, które wymagają dodatkowej pracy i doskonalenia;
- diagnostyczną, mającą na celu określenie możliwości rozwojowych dziecka;
- informacyjną, rozumianą jako przekazywanie informacji na temat tego, czego dziecko się nauczyło, co poznało i co zrozumiało w toku kształcenia.

Edukacja wczesnoszkolna w nowym wydaniu charakteryzuje się więc odejściem od dydaktycznego formalizmu przejawiającego się w nadmiernych rygorach dydaktycznych i wychowawczych, które znacznie ograniczały prawo ucznia do swobodnej, twórczej ekspresji, nie biorąc pod uwagę jego indywidualnych możliwości i predyspozycji, które powinny stanowić podstawę doboru metod dydaktycznych i wychowawczych.

⁴⁰ M. Giermakowski, *Ocena wspierająca rozwój dziecka*, „Nowe w Szkole” 1998/1999, nr 3, s. 16–17; *Ocena opisowa w edukacji wczesnoszkolnej*, http://www.profesor.pl/mat/na4/pokaz_material_tmp.php?plik=na4/na4_bardu_020522_2.php&id_m=1211 [data dostępu: 05.08.2011].

5. Nauczyciel edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej

Nie ulega wątpliwości, że nauczyciela należy uznać za najistotniejszy czynnik sprawczy w zakresie procesu kształcenia i wychowania na pierwszym (przedszkolnym i wczesnoszkolnym) etapie edukacji. Podstawę jego wszelkich działań, zarówno dydaktycznych, jak i wychowawczych powinna stanowić gruntowna, wciąż aktualizowana i poszerzana wiedza z zakresu pedagogiki, psychologii, metodyki nauczania.

Należy pokreślić, że nowy model edukacji, w tym również edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, odchodzi od pojmowania nauczyciela jako osoby, której działalność ogranicza się do przekazywania wiedzy, jej egzekwowania i podejmowania czynności o charakterze wychowawczym. Jego zadanie nie polega już na narzucaniu uczniom i wychowankom z góry określonego, ustalonego i uznanego za jedyny właściwy, systemu zachowań i postaw. Nie do przyjęcia jest sytuacja, w której pominięta zostaje podmiotowość dziecka, dająca mu możliwość wyboru systemu wartości, a także tworzenia ich własnej hierarchii. Pojawia się nowy typ nauczyciela, legitymujący się kompetencjami⁴¹:

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli (Dz.U. Nr 207, poz. 2110); T. Mróz, *Problem kompetencji nauczyciela w reformowanej szkole* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Zielona Góra 2002, s. 113–116; W. Osmańska-Furmanek, M. Furmanek, *Kompetencje informatyczne nauczycieli jako element standardu przygotowania pedagogicznego* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników...*, op.cit., s.153–168; M. Magda, *Kompetencje moralne nauczyciela* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji...*, op.cit., s.185–195; B. Czerska, *Kompetencje komunikacyjne nauczycieli – potrzeba ich kształtowania* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu*

- dydaktycznymi, tożsamymi z umiejętnym i skutecznym przekazywaniem wiedzy;
- wychowawczymi i społecznymi, rozumianymi jako sprawność w zakresie identyfikowania potrzeb podopiecznych, a także branie ich pod uwagę w działalności o charakterze wychowawczym i dydaktycznym, kształcenie w dzieciach postaw prospołecznych, przygotowywanie uczniów do podejmowania w przyszłości użytecznych ról społecznych oraz funkcjonowania w społeczeństwie w sposób zaangażowany i efektywny;
- moralnymi, pojmowanymi jako konieczność stosowania zasad etyki zawodowej zarówno w relacjach z uczniami, jak i środowiskiem zawodowym, a także kształtowanie poprzez przykład;
- kreatywnymi, przejawiającymi się w działaniach podejmowanych na rzecz samokształcenia i doskonalenia swojego warsztatu zawodowego, mającymi zaowocować innowacyjnością procesu nauczania i wychowania;

wyznaczyli kompetencji..., op.cit., s. 197–207; A. Nowak-Łojewska, *Kompetencje odtwórczo-twórcze nauczycieli klas początkowych* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczyli kompetencji...*, op.cit., s. 221–228; T. Kłosińska, *Kompetencje medialne nauczycieli wczesnej edukacji* [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika alternatywna...*, op.cit., s. 94–105; E. Piotrowski, *Kompetencje nauczyciela jako warunek adaptacji do pełnienia ról zawodowych* [w:] J. Szempruch, M. Błachnik-Gęsiarz (red.), *Adaptacja zawodowa nauczyciela*, Częstochowa 2009, s. 97–106; E. Jaroni, *Kompetencje, kwalifikacje i awans zawodowy współczesnego nauczyciela* [w:] J. Szempruch, M. Błachnik-Gęsiarz (red.), *Adaptacja zawodowa nauczyciela*, op.cit., s. 119–132; K. Stefanowicz-Zawiszewska, T. Walkowiak, *Nauczyciel edukacji przedszkolnej w Unii Europejskiej – kompetencje, kwalifikacje, osobowość* [w:] M. Nowak-Dziemianowicz, K. Czerwiński, W.J. Maliszewska (red.), *Komunikacja społeczna w edukacji: inspiracje, analizy, działania*, Toruń 2009, s.138–146.

- prakseologicznymi, inaczej umiejętnie planowanie i realizowanie przebiegu zajęć, systematyczność w zakresie prowadzenia dokumentacji, a także ewaluacji postępów uczniów;
- komunikacyjnymi, polegającymi przede wszystkim na budowaniu właściwych relacji z grupą wychowanków i każdym z nich z osobna, nawiązywaniu kontaktów w środowisku zawodowym; na kompetencje te składa się również sprawność w zakresie odczytywania i interpretowania zachowań werbalnych i pozawerbalnych;
- informacyjno-medialnymi, rozumianymi jako sprawne posługiwanie się multimedialnymi środkami dydaktycznymi w powiązaniu z rozumieniem mechanizmów i skutków oddziaływania mediów na dzieci;
- językowymi, tożsamymi z umiejętnym posługiwaniem się językiem polskim, a więc dostosowaniem treści i formy komunikatu do poziomu intelektualnego i percepcyjnego odbiorców, przestrzegania zasad kultury języka.

Zadania nauczyciela edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej koncentrują się wokół sprawowania szeroko pojętej opieki nad dziećmi, a więc nad ich bezpieczeństwem, zdrowiem, prawidłowo przebiegającym rozwojem. Z racji tego sprowadzają się one przede wszystkim do działań⁴²:

- profilaktycznych, mających na celu zapobieżenie występowaniu na etapie rozwoju dziecka niepożądanych zjawisk, np. przyzwyczajień, zachowań, postaw;

⁴² A. Klim-Klimaszewska, op.cit., s. 159; A. Krwaczyk-Mil, *Znaczenie edukacji wczesnoszkolnej*, op.cit., s. 53–56.

- stymulujących, prowadzących do poznawania świata i indywidualnego doświadczania go, głównie poprzez inspirowanie dzieci do podejmowania rozmaitych form aktywności;
- kompensacyjnych, polegających na zdiagnozowaniu wszelkich odchyłeń i zaburzeń o charakterze rozwojowym, w połączeniu z zapewnieniem odpowiedniej pomocy zmierzającej do ich wyrównania i korygowania;
- korektywnych, zmierzających do zniwelowania i wyeliminowania zaburzeń występujących w rozwoju dziecka;
- reedukacyjnych (terapia pedagogiczna), polegających na wykorzystaniu dostępnych środków psychopedagogicznych mających na celu wyeliminowanie niepowodzeń i trudności w uczeniu się dziecka, a także ich negatywnych skutków.

Należy podkreślić, że działania pedagogów edukacji przedszkolnej, mające na celu dbanie o bezpieczeństwo dzieci, podejmowane są równoległe z działaniami na rzecz ich wychowania i przygotowania do edukacji szkolnej. Z tego względu sprowadzają się one przede wszystkim do⁴³:

- właściwego zorganizowania środowiska przedszkolnego oraz szkolnego, w taki sposób, aby stworzyć dziecku możliwość kontaktu i poznania rozmaitych przedmiotów, zjawisk, sytuacji, a także ludzi i zachodzących pomiędzy nimi relacji; planowanie to zasadza się przede wszystkim na aranżowaniu i inspirowaniu sytuacji wychowawczych, wprowadzaniu w nie dzieci, wdrażaniu ich do realizacji konkretnych zadań;
- dbania o wszechstronny rozwój dzieci, z uwzględnieniem ich indywidualnego stylu poznawczego i funkcjonalnego;

⁴³ Ibidem.

- prawidłowego kształtowania zainteresowań, postaw i przekonań podopiecznych, np. otwartości wobec innych ludzi, ponoszenia odpowiedzialności za siebie, innych, a także za swoje postępowanie;
- kształcenia w dzieciach szeregu podstawowych sprawności i umiejętności, między innymi tych związanych z samodzielnym dochodzeniem do wiedzy;
- sukcesywnego, podzielonego na etapy poszerzania wiedzy wychowanków.

Nauczyciel, zarówno wychowania przedszkolnego, jak i edukacji wczesnoszkolnej, decyduje również o doborze programów: nauczania, wychowania, profilaktyki. Wybiera najbardziej odpowiedni materiał nauczania, dokonując przy tym jego selekcji, w oparciu o indywidualne możliwości wychowanków.

Z racji tego, że nauczyciel powinien być gwarantem powodzenia procesu dydaktycznego i wychowawczego, musi on wcielać się w rolę przewodnika dzieci po otaczającym ich świecie. To zaś implikuje konieczność posiadania przez niego nie tylko określonych kompetencji przypisanych temu zawodowi, ale również predyspozycji osobowościowych⁴⁴, niezbędnych do wykonywania tej trudnej, ale jakże użytecznej społecznie profesji. Pożądane cechy nauczyciela sprowadzają się więc przede wszystkim do:

- zachowywania życzliwego stosunku względem podopiecznych;
- naznaczonego altruizmem zaangażowania w sprawy i problemy dzieci;

⁴⁴ Cz. Banach, *Cechy – właściwości osobowościowe nauczycieli* [w:] A. Jopkiewicz (red.), *Edukacja i rozwój, jaka szkoła, jaki nauczyciel, jakie wychowanie?*, Kielce 1995, 209–219; A. Klim-Klimaszewska, op.cit., s. 160.

- wiary w swoich wychowanków;
- sprawiedliwości;
- obiektywizmu;
- cierpliwości i wytrwałości;
- obowiązkowości, sumienności i systematyczności;
- potrzeby doskonalenia się;
- moralnej odwagi;
- równowagi psychicznej.

Nauczyciel zatem powinien być profesjonalistą w swojej dziedzinie, legitymującym się wymaganymi kompetencjami i wiedzą. Niezwykle ważne jest, aby ów zawodowy profesjonalizm nauczyciela został wsparty również cechami jego charakteru. One bowiem dopełnią jego obrazu jako nowoczesnego, który świadom jest stojących przed nim wyzwań i obowiązków, jakie na nim spoczywają.

6. Kreatywność w nauczaniu i wychowaniu

Dar kreacji i autokreacji, podobnie jak umiejętność abstrakcyjnego myślenia, stanowi cechę odróżniającą człowieka od innych istot żywych. Nie jest to zagadnienie nowe, albowiem o autokreacji człowieka, a także umiejętności kreatywnego wpływania na otaczającą go rzeczywistość pisał już w XVI stuleciu neoplatonicy florency, między innymi Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494) i Marsilio Ficino (1433–1499)⁴⁵.

Kreatywność oznacza zmianę, polegającą na nieustannym dążeniu do rozwoju, przeobrażeń w obrębie psychiki i emocji. Podstawę wszelkich zmian stanowi natomiast wiedza, powiązane z nią różnego rodzaju umiejętności, a także określona postawa etyczna. Jednostka kreatywna jest aktywna twórczo, czego rezultatem stanowią oryginalne i niepowtarzalne dzieła, myśli, jak również idee.

Kreatywność powinna stanowić zarówno niezwykle ważny element życia i działalności zawodowej każdego człowieka, jak i jeden ze składników współczesnego modelu edukacji. W odniesieniu do kształcenia i wychowania chodzi zarówno o kreatywne kompetencje nauczyciela (por. rozdział *Nauczyciel edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*), jak i o konieczność pobudzania w uczniach aktywności twórczej. Przemiany cywilizacyjne, o czym już kilkakrotnie wspomniano w niniejszym poradniku, stawiają przed współczesną szkołą nowe, trudne wyzwania. Okazuje się

⁴⁵ B. Otwinowska, E. Sarnowska-Temierusz, *Platonizm* [w:] T. Michałowska (red.) *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – Renesans – Barok*, wyd. 2, Wrocław 1998, s. 661–666.

bowiem, że do umiejętnego oraz efektywnego funkcjonowania we współczesnym świecie nie wystarcza już sama wiedza o charakterze encyklopedycznym i słownikowym, której przekazywanie stanowiło podstawę procesów dydaktycznych dziewiętnasto- i dwudziestowiecznej szkoły. Współczesna edukacja ma polegać przede wszystkim na odejściu od rutyny oraz schematyczności zarówno procesu nauczania, jak i uczenia się oraz na stworzeniu przestrzeni potrzebnej do popelniania przez uczniów błędów. Edukacja oparta na kreatywności stwarza współczesnej szkole szansę na wykształcenie i wychowanie człowieka, który będzie potrafił innowacyjnie, kreatywnie myśleć, działać, pracować i rozwiązywać problemy, a także posiadać umiejętność elastycznego dostosowywania się do ciągłych, zachodzących w jego otoczeniu i środowisku pracy, zmian. Proces kształcenia i wychowywania w jego nowoczesnej formie powinien być zatem tak ukierunkowany, aby finał oddziaływań na młodego człowieka stanowiła jednolicie uformowana osobowość posiadająca nie tylko niezbędną wiedzę i podstawowe umiejętności.

Nie ulega więc wątpliwości, że istotnym zadaniem szkoły, poza przekazywaniem uczniom określonego zakresu wiedzy, kształceniem w nich konkretnych umiejętności oraz kompetencji, jest również podejmowanie działań mających na celu rozwijanie aktywności twórczej i kreatywności młodych ludzi. Stymulowanie kreatywnych zachowań stanowi bowiem podstawowy warunek efektywnego nabywania wiedzy, gromadzenia doświadczeń, a także uzyskania wysokiego poziomu osiągnięć w konkretnych, wybranych przez dziecko dziedzinach. Kreatywność nie-

zwykle intensywnie wpływa również na procesy poznawcze, emocjonalne i motywacyjne⁴⁶.

Z racji tego, że okres, na który przypada edukacja wczesnoszkolna i przedszkolna dziecka jest czasem największej jego podatności na wszelkiego rodzaju oddziaływania o charakterze zarówno dydaktycznym, jak i wychowawczym, niezwykle ważne jest, aby kształcenie kreatywne rozpoczynało się właśnie na tym etapie edukacji. Zaleca się również, aby na etapie wychowania przedszkolnego, poprzez podejmowanie działań o charakterze ekspresyjnym, poszukiwawczym i odkrywczym, opartych o zabawę, pobudzać oraz uaktywniać naturalne skłonności dziecka do zachowań i czynności twórczych. Sprawiają one bowiem, że młody człowiek o wiele łatwiej i szybciej poznaje otaczającą go rzeczywistość, konstruując ją elementy, a także zachodzące pomiędzy nimi zależności. Aktywność twórcza pozwala dziecku na odnalezienie się w świecie, jak również na zaspokojenie różnorodnych potrzeb, realizowanie swoich celów i założeń oraz kreowanie nowej rzeczywistości. Ponadto wiąże się ona u dzieci ze zjawiskiem⁴⁷:

- automotywacji,
- autosatysfakcji,
- samorealizacji,
- samodzielnego tworzenia lub odkrywania użytecznych nowości.

⁴⁶ B. Sufa, *Wspomaganie twórczej aktywności językowej uczniów w edukacji wczesnoszkolnej* [w:] J. Adamek, Z. Zbróg (red.), *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*, Kraków 2011, s. 51–68.

⁴⁷ Ibidem, s. 53.

Kompetencje kreatywne nauczyciela

Osobą inspirującą i pobudzającą uczniów do aktywności twórczej jest nauczyciel, który zobowiązany jest również do stworzenia odpowiednich warunków sprzyjających jej rozwojowi, a więc odrzucenia wszelkich utartych schematów myślowych uniemożliwiających dziecku rozumienie siebie i świata. W związku z powyższym działania nauczyciela powinny ogniskować się wokół konieczności⁴⁸:

- inspirowania ucznia do tworzenia nowych, innowacyjnych rozwiązań, badania, obserwacji, opartych na refleksji wartościowania, a także podejmowania działań o charakterze eksperymentu;
- nawiązywania do potrzeb, zainteresowań i doświadczeń dziecka, przy równoczesnym uwzględnieniu jego indywidualnych możliwości twórczych, a także stopnia samodzielności;
- dostarczania dziecku zadowolenia z wykonania zadania oraz osiągniętych w trakcie jego realizacji wyników;
- unikania ocen i osądzania;
- zakładania pozytywnych rezultatów działań dziecka.

Nauczyciel i wychowawca edukacji przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej wciela się w rolę przewodnika swoich uczniów i wychowanków po świecie wartości intelektualnych, kulturalnych i etycznych. Jego zadaniem jest nie tylko przekazywanie dzieciom podstawowej i niezbędnej wiedzy, stanowiącej podstawę jego dalszego funkcjonowania na kolejnych szczeblach edukacji i w życiu codziennym, pozaszkolnym. Dlatego też warunkiem powodzenia założeń leżących u podstaw edukacji

⁴⁸ Ibidem.

twórczej jest między innymi legitymowanie się przez nauczyciela i wychowawcę, zarówno w edukacji przedszkolnej, jak i wczesnoszkolnej, kompetencjami kreatywnymi, które pozwolą mu na właściwe wykonywanie powierzonych mu zadań polegających na motywowaniu jego podopiecznych do podejmowania twórczej aktywności. Na kompetencje kreatywne, zwane również facylitatorskimi bądź transgresyjnymi, składa się szereg umiejętności, do których należy zaliczyć zdolności do⁴⁹:

- twórczego funkcjonowania zarówno na płaszczyźnie zawodowej, jak i osobistej;
- pobudzania wieloaspektowej oraz innowacyjnej aktywności uczniów;
- diagnozowania zdolności oraz twórczych predyspozycji, umiejętności samodoskonalenia się dziecka na płaszczyźnie poznawczej;
- preferowania nieszablonowych, nieschematycznych, innowacyjnych metod pracy;
- dostrzegania własnych granic i możliwości we wprowadzaniu innowacyjnych zmian w pracy swojej i swoich uczniów;
- przeobrażania oraz udoskonalania elementów swojego warsztatu pracy;
- podejmowania działań na rzecz zwiększenia autonomii dzieci w obrębie procesów dydaktycznych i wychowawczych;
- samodzielnego zaplanowania procesu samokształcenia i doskonalenia zawodowego.

⁴⁹ I. Czaja-Chudyba, *Pedagogika zabawy w rozwoju kompetencji twórczych nauczycieli* [w:] B. Muchacka, W. Kogut (red.), *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Kraków 2006, s. 145; E. Jaroni, op.cit., s. 124–125.

Kompetencje kreatywne nauczycieli, w tym również nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, wspólnie z innymi kompetencjami, pozwalają na przygotowanie młodych ludzi do przystosowywania się do realiów otaczającego ich świata, w tym również do rozwiązywania problemów indywidualnych oraz zbiorowych, a także przyczyniają się do zbudowania w uczniach umiejętności związanych z racjonalnym i odpowiedzialnym kreowaniem siebie i obszaru swojej aktywności społecznej, zawodowej oraz osobistej. Stąd ich niezwykle ważna rola w procesie kształcenia i wychowania.

Sposoby rozwijania twórczości u dziecka

Rozwój nauk o wychowaniu, a także realizowanie założeń nowego modelu edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, owocuje powstawaniem nowoczesnych programów edukacyjnych mających na celu rozwijanie twórczości dziecka, zarówno w zakresie procesów myślowych, jak i rozwiązywania problemów, a także usuwanie wszelkich barier psychospołecznych, które mogłyby negatywnie wpływać na rozwój dziecka. Jak potwierdzają badania dotyczące treningów twórczości, najbardziej skuteczne są ćwiczenia, w których wykorzystuje się technikę wizualizacji, metody heurystyczne i synektyczne (myślenie metaforyczne, myślenie przez analogię), a także rozmaite formy ekspresji zarówno werbalnej, jak i pozawerbalnej, w tym plastycznej⁵⁰.

⁵⁰ M. Suświłło, *Twórczość dziecka – determinanty i praktyka edukacyjna* [w:] S. Włoch (red.), *Edukacja przedszkolna w teorii i praktyce*, Opole 2006, s. 117–127.

Synektyka⁵¹

Synektyka, stosowana w pedagogice twórczości, polega na wykorzystaniu w procesie myślenia metafor. Ta metoda pracy twórczej niezmiernie ułatwia poszukiwanie, niekiedy bardzo odległych, skojarzeń. Umożliwia to spojrzenie na omawiane i analizowane zagadnienie bądź problem z zupełnie innej perspektywy, co w rezultacie prowadzi do przeorganizowania i przededefiniowania konkretnego zagadnienia problemowego. Wykorzystanie myślenia opartego na metaforze sprawia, że niezrozumiałe zagadnienia i kwestie okazują się nie aż tak skomplikowane, co z kolei stanowi pierwszy krok na drodze wiodącej do rozwiązania problemu. Metoda synektyki, będąca odmianą metody sokratejskiej, umożliwia rozwiązanie konkretnego problemu poprzez odniesienie go do posiadanej przez ucznia wiedzy oraz nabytych doświadczeń. Posługiwanie się analogią prostą i symboliczną pomaga zintegrować wiedzę z różnych dziedzin.

Inkubacyjny model nauczania Torrance'a

Twórca tej metody, Ellis Paul Torrance (1915–2003) był przekonany o tym, że wszystkie dzieci posiadają zdolności twórcze, których rozwój jest hamowany przez niewłaściwe środowisko wychowawcze, a przede wszystkim przez edukację szkolną opartą na szablonowości i schematyzmie. Warunkiem twórczego rozwoju dzieci w teorii Torrance'a jest jego wspieranie przez dorosłych, głównie poprzez stworzenie

⁵¹ Ibidem, s. 126–127; W. Limont, *Synektyka a zdolności twórcze: eksperymentalne badania stymulowania rozwoju zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej*, Toruń 1994, s. 15–16, 61–66; A. Gajos, *Synektyka w pracy z dzieckiem w wieku wczesnoszkolnym* [w:] J. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i szkole. Teoria i praktyka*, Poznań 2010, s. 257–265.

sprzyjających mu warunków. W tym względzie niezwykle istotną rolę odgrywają dobrze wykształceni i przygotowani do rozbudzania aktywności twórczej dzieci nauczyciele. Inkubacyjny model nauczania obejmuje trzy etapy kształcenia⁵²:

- rozgrzewkę twórczą, której głównym celem jest rozwijanie motywacji i zdolności przewidywania; w tej fazie działania nauczyciela polegają przede wszystkim na pobudzaniu ciekawości twórczej uczniów, wykorzystywaniu przez nich wyobraźni, jak również umiejętności logicznego myślenia oraz przewidywania;
- pogłębione poszukiwania twórcze, polegające przede wszystkim na tworzeniu przewidywań, jak również poszerzaniu i pogłębianiu wiedzy, potrzebie eksplorowania przestrzeni, poszukiwaniu luk w dostarczanej wiedzy, a także odnoszeniu wiedzy teoretycznej do życia codziennego;
- inkubację rozwiązań i zastosowań, polegającą na wykorzystaniu wiedzy teoretycznej w praktyce, głównie poprzez rozwiązania konkretnego zadania bądź problemu; na tym etapie dzieci mogą wykazać się swobodną twórczością literacką, muzyczną i plastyczną; ich działania polegają również na przeprowadzaniu własnych eksperymentów.

⁵² K.J. Szmidt, *Paula Torrance'a inkubacyjny model kształcenia uczniów zdolnych* [w:] W. Limont, J. Cieślukowska, *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t.1 – *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, Kraków 2005, s. 175–194.

Torrance sformułował wiele zaleceń dla nauczycieli chcących rozwijać twórczość uczniów. Tacy nauczyciele powinni⁵³:

- wykazywać się szacunkiem do pytań zadawanych przez uczniów oraz do ich autorskich pomysłów;
- okazywać dzieciom, że ich pomysły są ciekawe i wartościowe;
- zapewnić uczniom możliwość działania bez oceny w wielu sytuacjach (likwiduje to presję);
- zawsze wiązać oceny stawiane uczniom z ich przyczynami oraz konsekwencjami.

Twórcze rozwiązanie problemów (TRoP)

Wedle autora tej metody, Edwarda Nęcki, twórczość jest zjawiskiem naturalnym i powszechnym, którym można kierować. Na rzeczoną metodę składają się dwie fazy, spośród których wyróżnia się dodatkowo trzy etapy⁵⁴:

- faza pierwsza – tzw. faza przestrzeni problemowej, na którą składa się dostrzeżenie problemu, jego zrozumienie, a także poprawne sformułowanie;
- faza druga, w trakcie której wytwarzane są rozwiązania problemu, a na którą składa się:
 - utworzenie modelu pierwotnego zadania,
 - poszukiwanie rozwiązań zastępczego zadania,
 - wykorzystanie pomysłów z rozwiązań zadania zastępczego do rozwiązania zadania właściwego.

⁵³ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 268.

⁵⁴ M. Tomaszewska, *Trening kreatywności w rozwijaniu zdolności myślenia twórczego*, Szczecin 2003, s. 28–31.

Twórcze rozwiązanie problemów Osborna i Parnesa

Metoda ta, zwana również metodą burzy mózgów, stosowana jest podczas pracy w grupie. Jest ona niezwykle pomocna podczas poszukiwania rozwiązań problemów, albowiem stymuluje twórczość i kreatywność dziecka, które czując się swobodnie i nie obawiając się krytyki, ma odwagę dzielić się z grupą swoimi nowatorskimi i oryginalnymi pomysłami. Metoda ta obejmuje trzy etapy⁵⁵:

- rozumienie problemu, na które składa się:
 - swobodne i spontaniczne poszukiwanie informacji, najczęściej przybierające postać działań o charakterze nieuporządkowanym;
 - poszukiwanie niezbędnych danych;
 - odnajdywanie problemu;
- generowanie pomysłów dotyczących rozwiązania problemu;
- planowanie działania, obejmujące poszukiwanie rozwiązań problemu, a także akceptację dla jego wyników.

Osborn i Parnes, wzorując się na metodzie burzy mózgów, stworzyli sześciofazowy model twórczego rozwiązywania problemu, na który składa się⁵⁶:

- dostrzeżenie problemu,
- zbieranie informacji,
- zdefiniowanie problemu,
- poszukiwanie jak największej liczby pomysłów jego rozwiązania,
- wybór najlepszego pomysłu,
- zweryfikowanie rozwiązania i ujęcie sposobu.

⁵⁵ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007, s. 104, 314–317.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 103.

Zajęcia plastyczne i nauka myślenia za pomocą metafor

Zajęcia plastyczne i nauka myślenia za pomocą metafor stanowią program opracowany na bazie syntetyki, łączący w sobie myślenie za pomocą metafor z wizualizacją oraz ekspresją plastyczną. W ramach tej metody dzieci podejmują aktywność, wykonując powierzone im zadania zgodnie z czteroetapową procedurą:

- omawianie wybranego tematu bądź problemu na poziomie werbalnym;
- wizualizacja, polegająca na wyobrażeniu sobie rozwiązania problemu;
- przedstawienie wyobrażonych wcześniej rozwiązań za pomocą rozmaitych form plastycznych;
- interpretacja oraz komentarz do pracy.

Metoda ta kładzie szczególny nacisk na rozwój myślenia za pomocą metafor, których podstawą tworzenia jest synestezja. Podczas ćwiczeń wspomagających rozwój synestezji uczniowie malują zjawiska wywodzące się z zupełnie innej modalności zmysłowej, takie jak chłód, słodycz, zapach, nie posiłkując się przy tym konkretnymi wyobrażeniami projektów.

W ramach zajęć plastycznych warto też zachęcać dzieci do analizowania i interpretowania obrazków. Niezwykle istotna jest instrukcja, która powinna poprzedzać pracę z obrazkami. Instrukcja może sugerować zmianę obrazka, uzupełnienie go, wyszukanie związku między obrazkiem a tekstem, zachęcać do wyobrażania sobie dalszego ciągu sceny przedstawionej na obrazku itp., a także do samodzielnego stworzenia obrazka do podanego tekstu. Zajęcia plastyczne mogą polegać na ukazy-

waniu ilustracji, tworzeniu krótkich bądź szczegółowych opisów, układaniu historii na podstawie obrazów, stworzeniu i zaprezentowaniu opowiadania itd.⁵⁷

Lekcje twórczości

Lekcje twórczości stanowią kolejną formę rozwoju u dzieci kreatywności, zachowań twórczych, a także twórczego rozwiązywania problemów. Autorami tej metody są członkowie Zespołu Psychopedagogiki Twórczości Uniwersytetu Łódzkiego. Rezultatem prac prowadzonych przez grono naukowców i znawców zagadnienia są programy mające na celu rozwijanie twórczego myślenia na różnych etapach kształcenia. Dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej stworzono program edukacyjny „Żywioły”, którego podstawowym celem jest wspomaganie rozwoju umysłowego, procesów poznawczych oraz społeczno-emocjonalnych ucznia. W tym względzie niezwykle istotną rolę odgrywają lekcje twórczości pozytywnie wpływające na kształtowanie się samoświadomości dziecka, a także jego motywacji do zdobywania wiedzy. Dzięki tego rodzaju zajęciom dziecko ma możliwość nabywania umiejętności niezbędnych w przyszłej pracy zawodowej, takich jak: zaradność, odpowiedzialność, odwaga.

Aktywność stanowi warunek prawidłowego rozwoju dziecka, a także jego właściwych relacji z otoczeniem. Stąd jej ogromna rola w edukacji i wychowaniu, które musi być jak najdalsze od schematyzmu i skostnienia, ma zaś dążyć do personalizmu nauczania, a więc zharmonizowania go z indywidualnymi potrzebami uczniów, ich umiejęt-

⁵⁷ E. Płóciennik, *Stymulowanie zdolności twórczych dziecka: weryfikacja techniki obrazów dynamicznych*, Łódź 2010, s. 74–81.

ściami, możliwościami, zdolnościami i zainteresowaniami. Kreatywność w nauczaniu odgrywa również trudną do przecenienia rolę w przypadku samych nauczycieli i wychowawców w zakresie przeciwdziałania i zapobiegania wypaleniu zawodowemu będącemu między innymi pochodną rutyny i monotonii prowadzonego przez nich procesu nauczania oraz wychowania.

7. Metody aktywizujące w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej

Nie ulega wątpliwości, że nowoczesna szkoła powinna być miejscem, w którym uczniowie zdobywają wiedzę, a także kształcą umiejętności związane z jej wykorzystywaniem w praktyce. W toku lat nauki przygotowują się również do świadomego funkcjonowania w społeczeństwie opartym na wiedzy, społeczeństwie demokratycznym i obywatelskim. Aby jednak edukacja, a więc nauczanie i uczenie się, przyniosła spodziewane i zakładane rezultaty, nauczyciel zobowiązany jest do podjęcia działań mających na celu zaktywizowanie dziecka. Stąd tak ważna rola metod aktywizujących w kształceniu. Przez metodę aktywizującą rozumie się ogół działań grupy, mających na celu uczenie się poprzez doświadczanie (indywidualną analizę własnego doświadczenia, wymianę doświadczeń, aktywne uczestniczenie w interakcjach z innymi). Składają się na nią techniki aktywizujące, a także wszelkiego rodzaju interwencje służące po pierwsze realizacji właściwego toku zajęć, po drugie zaś przeciwdziałaniu czynnikom, które mogłyby zakłócić tok zajęć. Do elementów konstytuujących metodę aktywizującą zalicza się⁵⁸:

- rozpoznawanie potrzeb rozwojowych grupy;
- formułowanie:
 - norm i zasad działania grupy,

⁵⁸ B. Kubiczek, *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2007, s. 77–78.

- zasad komunikacji,
- zasad wyboru treści tematycznych;
- proces:
 - zawierania kontraktu,
 - przygotowania doświadczenia (ćwiczenia);
- wykonanie doświadczenia (ćwiczenia);
- konceptualizację doświadczenia;
- interwencję podczas zakłóceń;
- informację zwrotną.

Nauczanie za pomocą metod aktywizujących sprzyja pogłębianiu posiadanej przez uczniów, a nabytej w toku edukacji wiedzy, jej operatywności, a także trwałości. Nadto ich zastosowanie umożliwia kształtowanie w dzieciach umiejętności właściwego nawiązywania stosunków międzyludzkich i relacji społecznych, a także tolerancji i zrozumienia dla innych. Wśród cech odróżniających metody aktywizujące od tradycyjnych metod podawczych stosowanych w nauczaniu na czoło wysuwają się przede wszystkim⁵⁹:

- podmiotowość uczniów w procesie nauczania i wychowania, w związku z czym mają prawo do podejmowania decyzji związanych z treścią i formą uczenia się, a także z przebiegiem ewentualnych modyfikacji tego procesu;
- indywidualne potrzeby, przez które należy rozumieć uczenie się przez dzieci tego, co ma na celu uzupełnienie ich indywidualnych deficytów związanych z wiedzą i umiejętnościami;
- kontrakt, w formie którego ustalone zostają treści i formy procesu nauczania oraz uczenia się; zostaje on wypracowany

⁵⁹ Ibidem, s. 80–81.

przez nauczyciela i uczniów w drodze negocjacji; ważne jest, że może on być modyfikowany w oparciu o stan aktualnych potrzeb uczniów;

- komunikacja (informacja zwrotna); osoby uczące się mają istotny wpływ na decyzje bezpośrednio ich dotyczące przede wszystkim dzięki stałej i wielostronnej komunikacji, odnoszącej się zarówno do ich własnych potrzeb, jak też do treści i formy aktywności grupy, a także rzeczywistych rezultatów podejmowanych działań i wzajemnych relacji;
- doświadczenie, które jako podstawa uczenia się musi być na bieżąco analizowane, jak również w przypadku doświadczenia przeszłego porządkowane, integrowane, a następnie ujęte w indywidualną całość;
- rola nauczyciela, która sprowadza się do bycia organizatorem procesu doświadczania, koordynatorem w zakresie realizacji planu wspólnego działania grupy.

Uogólniając należy stwierdzić, że aktywizacja uczniów stanowi ogół oddziaływań o charakterze dydaktycznym i wychowawczym, mających na celu czynny udział uczniów w zdobywaniu wiedzy, umiejętności, a także w kształtowaniu postaw. Metody aktywizujące przeorganizują również proces nauczania, albowiem działania uczniów, a więc podmiotów edukacji, znacznie przewyższają działania nauczyciela, który jest wyłącznie organizatorem procesu nauczania.

Metody integracyjne⁶⁰

Dziecko musi odnaleźć się w nowej rzeczywistości i nowym środowisku, jakim jest dla niego przedszkole bądź szkoła. Stąd konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na integrację i wykorzystanie właściwych metod, za pomocą których dziecko będzie mogło odprężyć się, zrelaksować, poczuć bezpiecznie w nowym otoczeniu i zbudować poczucie więzi z grupą. Wtedy będzie ono aktywne i chętne do podejmowania współpracy.

Krasnal

Krasnal (krasnoludek) stanowi jedną z najprostszych technik integracyjnych, wprowadzającą element o charakterze ogólnorozwojowym, ułatwiającą uzyskanie informacji zwrotnych. Nauczyciel przy pomocy pacynki wita się kolejno z każdym dzieckiem i każdym dorosłym siedzącym w kręgu na dywanie, jednocześnie pytając o imię i zainteresowania osób tworzących krąg.

Pajęczynka lub kłębek

Nazwa tej techniki pochodzi od jej końcowego rezultatu, a więc pajęczyny, która powstaje w wyniku zabawy kłębkami, polegającej na jego przerzucaniu od dziecka do dziecka. Dzięki tej zabawie integracyjnej dzieci poznają swoje imiona, a także siebie wzajemnie.

Ta sama technika może również zostać wykorzystana w przypadku opowiadania odtwórczego.

⁶⁰ Ibidem, s. 81.

Metody tworzenia i definiowania pojęć

Pojęcia stanowią niejako fundament logicznego myślenia, a także umiejętności porozumiewania się z ludźmi, dlatego niezwykle ważne jest, aby w toku edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej dzieci nauczyły się je tworzyć, definiować, a także rozróżniać. Metody związane z tworzeniem i definiowaniem pojęć kształcą w uczniach również umiejętności związane z negocjowaniem oraz przyjmowaniem innych punktów widzenia.

Metoda burzy mózgów

Metoda burzy mózgów, zwana także fabryką pomysłów, giełdą pomysłów, jarmarkiem pomysłów, a także sesją odroczonego wartościowania, jest najpowszechniej stosowana w przypadku pracy w grupach. Pozwala ona na zgromadzenie w jak najkrótszym czasie jak największej liczby pomysłów umożliwiających rozwiązanie konkretnego zadania lub problemu. Dzięki jej zastosowaniu każde dziecko ma możliwość poddania pod rozwagę reszty grupy swojego pomysłu. Poszczególne pomysły przedstawione na forum mogą być modyfikowane, ulepszone. Pomimo że metoda ta stosowana jest przy pracy w grupie, to uczniowie pracują indywidualnie na rzecz zespołu. Burza mózgów nie tylko stanowi swego rodzaju rozgrzewkę umysłową, ale też pozwala na włączenie do pracy wszystkich dzieci, utrwalenie posiadanej przez nie wiedzy, a także wykorzystanie jej w praktyce, poprzez rozwiązywanie konkretnego problemu.

Metoda kuli śniegowej

Metoda kuli śniegowej, zwana również dyskusją piramidową, zasadza się na przechodzeniu od pracy indywidualnej dziecka do pracy

w grupie. Jej zastosowanie umożliwia szybkie zebranie, porównanie, a także uzupełnienie wiadomości na konkretny temat. Metoda ta jest niezwykle przydatna podczas wstępnego, roboczego definiowania obserwowanych zjawisk, formułowania opinii odnoszących się do konkretnych faktów, a także oceniania postaci czy wydarzeń. Wpływa ona pobudzająco na kreatywność dziecka. Poza tym przyczynia się do kształtowania jego umiejętności komunikowania się, prowadzenia negocjacji, współdziałania, a także osiągnięcia porozumienia. Na technikę kuli śniegowej składają się trzy etapy⁶¹:

- pierwszy, na którym rozważania prowadzone są w grupach;
- drugi, polegający na łączeniu się dwóch par w czwórki, gdzie doskonalone, uzupełniane i weryfikowane są dotychczasowe opinie, wnioski i definicje;
- trzeci, zasadzający się na połączeniu dwóch grup czteroosobowych w ośmioosobowy zespół, na poziomie którego po raz kolejny uczniowie ulepszają stworzoną na wcześniejszych etapach definicję.

Mapa pamięci (mind mapping)⁶²

Mapa pamięci, zwana również mapą mentalną, mapą mózgu, mapą myśli, a także mapą pojęciową, jest techniką wykorzystywaną przede wszystkim do wizualnego opracowania pojęcia z wykorzystaniem do tego celu rysunków, symboli, wycinków, krótkich słów, haseł czy zwrotów. Może ona być stosowana na różne sposoby, we wszystkich sytuacjach, w ramach których pojedyncze osoby bądź grupy planują i organi-

⁶¹ Ibidem., s. 105.

⁶² Ibidem, s. 87–88.

zują działania, podejmują próbę twórczego odniesienia się do konkretnego problemu lub zagadnienia lub mają na celu zapisanie w przejrzysty sposób wyników własnych lub cudzych przemyśleń. Technika ta polega na wyobrażeniu sobie przez uczniów, że sporządzają plan miasta, na które patrzą z lotu ptaka. Na planie tym zakreślają centrum, główne arterie komunikacyjne, a także boczne zaułki. Plan ten musi zostać sporządzony w taki sposób, aby w centrum umieścić zagadnienie zasadnicze, natomiast kwestie pochodne promieniście od niego, tak aby rozchodziły się we wszystkich kierunkach i były dalej rozbudowywane. Każde z głównych pojęć wraz z wiążącymi się z nim zagadnieniami powinno tworzyć wyraźny i odróżniający się od pozostałych obraz, co odzwierciedla stopień zrozumienia zagadnienia przez autora mapy.

Metody hierarchizacji⁶³

Dzięki włączeniu metod hierarchizacji w obręb procesu dydaktycznego nauczyciel ma możliwość kształcenia w uczniach umiejętności związanych z analizowaniem, klasyfikowaniem, porządkowaniem, dostrzeganiem relacji i zależności.

Promyckowe uszeregowanie

Technika promyckowego uszeregowania, zwana również słownym promyckiem, służy nie tylko definiowaniu pojęć, ale także określaniu właściwości, cech, zasad oraz ich hierarchizowaniu.

⁶³ J. Krzyżewska, *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*, Suwałki 1998, s. 62–70; E. Brudnik, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, OWN, Kielce 2003, s. 156–158, 169–170.

Zasada się ona na tym, że dzieci zasiadają w kręgu, wewnątrz którego znajduje się narysowane i wycięte koło z konkretnym napisem, np. najlepszy przyjaciel. Każdy siedzący w kręgu uczeń otrzymuje od nauczyciela trzy żółte karteczki. Jego zadaniem jest umieszczenie na nich cech, jakimi, zdaniem ucznia, powinien charakteryzować się najlepszy przyjaciel. Następnie każde dziecko po kolei odczytuje zapisane przez siebie na kartce cechy i układa je obok koła. Dzieci, które wymieniły te same lub podobne cechy, układają kartki, na których zostały one zapisane w ten sposób, aby powstał promyczek. Niezwykle ważne jest to, że uczniowie sami podejmują decyzję co do układu i uszeregowania cech.

Diaamentowe uszeregowanie

Technika diamentowego uszeregowania, zwana również techniką karo, wpływa na kształtowanie w uczniach umiejętności współpracy, negocjacji i osiągnięcia kompromisu.

Technika ta polega na podzieleniu uczniów na grupy liczące po pięć osób. Każda z grup otrzymuje od nauczyciela dziewięć kart umieszczonych w kopercie. Na kartach tych zapisane są twierdzenia, cechy bądź zasady. Zadaniem każdej z grup jest poddanie pod dyskusję poszczególnych zasad i wspólne uzgodnienie stopnia ich ważności. Następnie, wedle podanego przez nauczyciela wzoru bądź wzoru wypracowanego z grupą, uczniowie tworzą hierarchię zasad, od najistotniejszej do najmniej ważnej. Po upływie czasu, jaki nauczyciel wyznaczył na wykonanie zadania, przedstawiciele każdej z grup prezentują na forum klasy zasady uporządkowane wedle stopnia ich ważności, uzasadniając przy tym swój wybór.

Piramida priorytetów

Podstawowym celem stosowania tej metody przez nauczyciela jest tworzenie przez dzieci listy priorytetów, wedle określonych i ustalonych wcześniej kryteriów. Kształci to w dzieciach umiejętności związane z prowadzeniem dyskusji, negocjowaniem, a także osiąganiem porozumienia i dochodzenia do kompromisu.

Na wstępnym etapie zajęć prowadzonych przy wykorzystaniu tej metody, w celu ustalenia tematu, np. „Życie na Ziemi”, nauczyciel przeprowadza burzę mózgów. Następnie dzieli klasę na trzyosobowe grupy. Każdej z nich daje plakat z piramidą oraz samoprzylepne kartki, wyjaśniając, że zadaniem dzieci tworzących grupy jest ułożenie zagadnień związanych z wybranym tematem w kolejności, w której chciałyby się z nimi zapoznać. Możliwe jest, aby grupy prowadziły między sobą negocjacje i za pomocą techniki kuli śniegowej wybrały i ułożyły wspólną listę zagadnień, które mają im zostać przybliżone, według kolejności od jednego do dziesięciu.

Poker kryterialny

Poker kryterialny jest planszową grą dydaktyczną, która zarówno aktywizuje uczniów, jak i uczy dyskusji w oparciu o własne argumenty. Ponadto zastosowanie tej techniki pomaga uczniom w utrwalaniu zdobytej wiedzy. Może być ona również wykorzystywana jako wprowadzenie do tematu lub ustalenie rangi kryteriów względem określonych standardów.

W celu przeprowadzenia lekcji z wykorzystaniem tej techniki nauczyciel powinien podzielić uczniów na pięcioosobowe grupy, z których każda otrzymuje planszę z zapisanym w jej środku problemem, np. warunki gwarantujące udaną imprezę klasową. Następnie nauczyciel rozdaje

każdej z grup 20 kart zawierających propozycje rozwiązań gwarantujących powodzenie przedsięwzięcia. Zadaniem uczniów jest umieszczenie kart na różnych obszarach planszy, w zależności od kryterium ważności. Karty są tasowane oraz rozdawane graczom przez jedno dziecko. Uczeń rozpoczynający grę, po odkryciu swojej karty z najważniejszym warunkiem głośno go odczytuje, a następnie umieszcza w polu z kryterium pierwszorzędym. Pozostali gracze powtarzają tę czynność. Następnie przedstawiciele grup odczytują najważniejsze, zdaniem ich zespołu, warunki gwarantujące powodzenie przedsięwzięcia, jakim jest zorganizowanie udanej imprezy klasowej.

Metody twórczego rozwiązywania problemów⁶⁴

Metody twórczego rozwiązywania problemów pozwalają nauczycielowi na zaszczepienie w uczniach umiejętności innowacyjnego i nieszablonowego rozwiązywania problemów, a także prowadzenia dyskusji, krytycznego myślenia, wyrażania własnych poglądów opartych na racjonalnym osądzie. Dzięki zastosowaniu tej techniki stwarza się uczniom również możliwość łączenia posiadanej wiedzy z doświadczeniem.

Najbardziej znaną i najpowszechniej stosowaną metodą twórczego rozwiązywania problemów jest dobrze nam znana burza mózgów (szerzej omówiona w rozdziale poświęconym metodom związanym z tworzeniem i definiowaniem pojęć), jak również mapa pamięci (omówiona w tym samym podrozdziale).

⁶⁴ J. Krzyżewska, op.cit., s. 71–88; B. Kubiczek, op.cit., 97–106; E. Brudnik, op.cit., s. 140–143, 212–218.

Metoda 635 (brainwriting)

Technika ta, której nazwa oznacza liczbę osób lub grup (6), liczbę rozwiązań (3) oraz liczbę tzw. rundek (5), zmusza uczniów do podejmowania aktywności twórczej, umożliwiając tym samym rozwiązanie nawet najbardziej skomplikowanych problemów. Metoda 635 stanowi modyfikację burzy mózgów, różniącą się od niej sposobem organizacji i przeprowadzenia.

Lekcja zrealizowana przy jej wykorzystaniu polega na zapisaniu przez nauczyciela problemu w doskonale widocznym przez wszystkich uczniów miejscu, a następnie podzieleniu klasy na sześć grup siedzących na obwodzie koła. Każdy z zespołów otrzymuje od nauczyciela formularze ponumerowane cyframi od 1 do 6. Zadanie poszczególnych grup polega na wpisaniu propozycji trzech rozwiązań problemu do przekazanego im uprzednio formularza. Komenda START, wydana przez nauczyciela, powoduje, że grupy przekazują wypełnione przez siebie formularze kolejnemu zespołowi (zgodnie z ruchem wskazówek zegara). Uczniowie zapoznają się z pomysłami kolegów, po czym wpisują zaproponowane przez swój zespół rozwiązania, które wydają im się najbardziej trafne i właściwe. Formularze przekazywane są pięciokrotnie, co pozwala na wypełnienie 18 rubryk zamieszczonych na 6 formularzach. Po wypełnieniu formularzy następuje faza oceniania i analizowania wyników, jak również wybór najbardziej trafnego sposobu rozwiązania problemu spośród zaproponowanych przez grupy.

Rybi szkielet

Nazwa tej techniki, zwanej również schematem przyczyn i skutków, wywodzi się od kształtu umieszczonego na tablicy modelu przypo-

minającego rybi szkielet. Rybi szkielet jest wykorzystywany przede wszystkim do zidentyfikowania czynników odpowiedzialnych za powstanie problemu.

Nauczyciel na plakacie bądź na tablicy umieszcza przygotowany przez siebie model tzw. rybiego szkieletu, w głowie którego wpisuje konkretny problem wymagający rozwiązania. Uczniowie zostają podzieleni na liczbę grup odpowiadających liczbie tzw. dużych ości szkieletu ryby. Każdemu zespołowi zostaje powierzona jedna „ość”. Ich zadaniem jest, w oparciu o wykorzystanie techniki burzy mózgów, dociec głównych przyczyn problemu i wpisać swoją propozycję w dużą ość. Następnie uczniowie będący przedstawicielami poszczególnych grup wpisują propozycje czynników szczegółowych w tzw. ości małe. Spośród wszystkich zebranych i zamieszczonych na modelu danych dzieci wybierają te, które uważają za najbardziej istotne, a następnie wyciągają z nich wnioski, co prowadzi do rozwiązania problemu.

Metoda trójkąta

Celem metody trójkąta jest przede wszystkim twórcze rozwiązywanie problemów poprzez ich zdefiniowanie, określenie przyczyn ich wystąpienia, a w rezultacie znalezienie sposobu uporania się z nimi. Problem symbolizuje odwrócony wierzchołkiem do dołu trójkąt równoramienny, po którego jednej stronie znajdują się przyczyny podtrzymujące występowanie problemu, po drugiej zaś te, które go hamują.

Podczas zajęć prowadzonych przy wykorzystaniu tej metody uczniowie powinni siedzieć w kręgu bądź w ławkach. Każdy z nich otrzymuje od nauczyciela dwie kolorowe kartki, które posłużą do odpowiedzi na zadane pytanie – np. dlaczego twoim zdaniem lekcje w szkole

są nudne? Na jednej kartce dzieci wypisują wszystko, co im w zajęciach odpowiada, na drugiej zaś to, co wydaje im się mało atrakcyjne i przeszkadza. Następnie każdy z uczniów odczytuje swoje przemyślenia, zaś nauczyciel zapisuje je na tablicy. Przy elementach, które w wypowiedziach dzieci powtarzały się, nauczyciel stawia kreski. Kolejnym krokiem jest podzielenie dzieci na trzy grupy i danie każdej z nich plakatu z narysowanym trójkątem, w który wpisują konieczny do rozwiązania problem. Zespoły uczniów zastanawiają się nad głównymi przyczynami jego wystąpienia i zapisują je w linii po prawej. Następnie zaś wybierają spośród siebie przedstawicieli, którzy na forum klasy prezentują problemy, a także sposoby ich rozwiązania.

Sześć myślących kapeluszy

Metoda sześciu myślących kapeluszy jest niezwykle przydatna i funkcjonalna w sytuacjach, w których uczniowie muszą współpracować i zgodnie ze swoimi predyspozycjami oraz indywidualnymi możliwościami brać udział w rozwiązywaniu problemów. Dzięki wykorzystaniu tej techniki poglądy, a także przemyślenia dzieci przedstawione są w sposób uporządkowany, co znacząco przekłada się na szansę znalezienia większej liczby rozwiązań problemu. Zgodnie z zamierzeniami autorów tej metody sześciu kapelusom w różnych kolorach odpowiada sześć różnych sposobów myślenia:

- kapelusz biały tożsamy jest z myśleniem opartym na faktach, liczbach, informacjach; ten typ rozumowania charakteryzuje rzeczowa argumentacja;

- kapelusz czerwony symbolizuje styl myślenia emocjonalny, którego podbudowę stanowią uczucia; ten typ charakteryzują przypuszczenia, a także kierowanie się intuicją;
- kapelusz czarny, ilustrujący czarnowidztwo oraz pesymizm w myśleniu;
- kapelusz żółty, symbolizujący myślenie optymistyczne i konstruktywne;
- kapelusz zielony, oznaczający twórczy, innowacyjny sposób myślenia, pełen świeżych, twórczych pomysłów;
- kapelusz niebieski, tożsamy z myśleniem chłodnym oraz zdystansowanym.

W pierwszej fazie lekcji nauczyciel wykorzystujący tę metodę przygotowuje dla uczniów karteczki do losowania, których kolory odpowiadają kolorom kapeluszy. Liczba karteczek musi odpowiadać liczbie uczniów w grupie. Sześcioro uczniów będzie nosić kapelusze, a więc przypadnie im w udziale funkcja liderów i rzeczników swoich grup, zdających relację z ich pracy. Fazę drugą wypełnia dyskusja panelowa na forum grupy, przed której rozpoczęciem wybierane są osoby zapisujące na dwóch tablicach argumenty (szanse i możliwości oraz ograniczenia i opory) pojawiające się w trakcie dyskusji. Na fazę trzecią składa się podsumowanie dyskusji.

Metody pracy we współpracy⁶⁵

Zasadniczym celem metody pracy we współpracy jest zachęcenie uczniów do szczegółowego, aktywnego opracowania określonej partii

⁶⁵ J. Krzyżewska, op.cit., s. 89–94; B. Kubiczek, op.cit., s. 87–97.

materiału poprzez uczynienie ich odpowiedzialnymi za proces uczenia się. Metoda ta zakłada, że każdy uczestnik grup, na które dzieci zostają podzielone, zostaje ekspertem przyczyniającym się do osiągnięć całego zespołu. To z kolei przekłada się na kształcenie w uczniach umiejętności związanych ze współpracą i udzielaniem sobie wzajemnej pomocy.

JIGSAW, czyli puzzle

Technika JIGSAW najczęściej wykorzystywana jest w celu szybkiego i skutecznego opanowania przez uczniów większych partii materiału. Ponadto dzięki jej zastosowaniu dzieci mogą ćwiczyć czytanie ze zrozumieniem, a także nabyć umiejętności związanych z selekcionowaniem zagadnień i zwięzłym przedstawianiem obszernych treści. Na omawianą technikę składają się dwie fazy:

- w fazie pierwszej nauczyciel dzieli uczniów na zespoły liczące po pięć osób, a następnie przygotowuje pięć tzw. stolików problemowych; każda grupa deleguje jedną osobę do każdego stolika, na którym znajduje się jeden fragment większej całości, stanowiący 1/5 całości zagadnienia; osoby oddelegowane do stolików czytają fragment po cichu, a następnie omawiają go z grupami;
- w fazie drugiej przedstawiciele grup wracają do swoich zespołów, z których każdy w porządku chronologicznym prezentuje swój fragment opracowywanego zagadnienia, przy czym prezentacja musi zawierać się w maksimum dziesięciu zdaniach.

Wąz

Technika ta ma na celu prowadzenie przez uczniów konwersacji, dlatego często wykorzystywana jest przez nauczycieli w nauczaniu języków obcych; sprzyja również integracji grupy.

Na polecenie nauczyciela uczniowie ustawiają się w dwóch szeregach twarzą w twarz w odległości umożliwiającej im swobodną rozmowę. Prowadzona przez nich konwersacja dotyczy konkretnego, zadanego przez nauczyciela, tematu. Po upływie określonego czasu nauczyciel daje sygnał, najczęściej w formie dźwiękowej, do zmiany osób prowadzących rozmowę.

Metody ewaluacyjne⁶⁶

Jednym z elementów składających się na nauczanie jest ewaluacja, polegająca na ocenieniu i opisanu końcowych rezultatów procesu nauczania, kontroli jego przebiegu. Metody ewaluacyjne służą usprawnieniu tych działań, a ponadto dzięki ich zastosowaniu uczniowie posiadają umiejętności związane z autooceną. Metody te mają za zadanie również przygotowanie uczniów do właściwego przyjmowania, a także wyważania krytyki oraz pochwały.

Kosz i walizeczka

Technika kosza i walizeczki stanowi element metody związanej z analizą SWOT, przy czym ważne jest, aby w nauczaniu początkowym wykorzystywać głównie metodę walizeczki w celu określenia mocnych stron i kosza dla opisanu stron słabych, wymagających pracy i doskonalenia.

⁶⁶ J. Krzyżewska, op.cit., s. 95–101; E. Brudnik, op.cit., s. 106–107, 238–239.

W celu zastosowania tej techniki nauczyciel powinien rozdać uczniom kartki formatu A4 z narysowanym koszem oraz walizeczką. Uczniowie na otrzymanych kartkach, w kontury umieszczonych na nich rysunków, wpisują pozytywne cechy bohatera literackiego bądź swoje własne (walizeczka), a także negatywne, godne potępienia i niewarte naśladowania w przypadku bohatera bądź te, nad którymi należy popracować w przypadku swojej charakterystyki.

Tarcza strzelecka

Celem zastosowania tej techniki jest sprawdzenie poziomu wiedzy i umiejętności, jakimi legitymuje się strzelec, co z kolei umożliwia ich wnikliwą analizę, ocenę, a także stanowi podstawę refleksji, będącą pierwszym krokiem na drodze do sukcesów zarówno w uczeniu się, jak i nauczaniu. W rolę strzelca może wcielić się zarówno uczeń, jak i nauczyciel. Metoda ta umożliwia ocenę lekcji, faktów, a także wydarzeń. Strzał w środek tarczy, czyli w dziesiątkę, oznacza pełną perfekcję w zakresie wiedzy i umiejętności.

Podsumowując wszystko to, co napisano na temat metod aktywizujących, należy stwierdzić, że stanowią one podstawę współczesnego modelu edukacji, w toku którego uczeń musi osiąść umiejętność poszukiwania wiedzy, informacji, dyskusowania, zadawania pytań, porządkowania, hierarchizowania, aby ostatecznie dojść do rozwiązania postawionego przed nim problemu. Metody aktywizujące stwarzają uczniom możliwość pełnego oraz wszechstronnego rozwoju indywidualnego, a także wspomagają budowanie więzi w grupie, co znacząco przekłada się na umiejętność współpracy.

8. Technologie ICT w edukacji

Współczesną cywilizację cechuje nieustanny rozwój i związane z nim procesy globalizacyjne niosące z sobą szereg następstw w postaci procesów gospodarczych, ekonomicznych, społecznych, kulturowych o szerokim, ponadpaństwowym i ponadnarodowym zasięgu przekraczającym granice państw oraz kontynentów. Koncepcja współczesnego społeczeństwa, zwanego społeczeństwem cyfrowym, zakłada, że jego członkowie świadomie wykorzystują zdobytą przez siebie, zarówno w toku edukacji formalnej, jak i nieformalnej, wiedzę, która stanowi fundament ich życia i funkcjonowania na płaszczyźnie zawodowej i prywatnej⁶⁷. Społeczeństwo jest więc filarem, na którym buduje się gospodarkę opartą na wiedzy. Składa się na nią szereg elementów, w tym⁶⁸:

- działania o charakterze innowacyjnym na płaszczyźnie edukacji, informatyki i komunikacji;
- zarządzanie wiedzą na poziomie organizacji;
- zidentyfikowane otoczenie instytucjonalno-biznesowe.

Jako że współczesna gospodarka jest gospodarką rozwijającą się i funkcjonującą w oparciu o społeczeństwo zbudowane na wiedzy i informacji, niezwykle istotne znaczenie w procesie jej pozyskiwania, poza nauczycielami i programem nauczania, przypisuje się również nowoczesnym mediom oraz technologiom: komputerom, Internetowi, nośnikom

⁶⁷ J. Kasperowicz, *Nowe uwarunkowania wspomagania kształcenia* [w:] M. Tanaś (red.), *Pedagogika @ środki informatyczne i media*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005, s. 181.

⁶⁸ A. Serzysko, *Multimedialne programy edukacyjne w kształceniu dzieci w wieku przedszkolnym*, Warszawa 2010, s.45–85.

informacji CD, Blu-ray i DVD. Globalizacja przejawia się między innymi w połączeniu i scaleniu świata siecią komunikacyjną⁶⁹ – Internetem. To dzięki nowoczesnym technologiom nauczyciel ma obecnie o wiele większe możliwości w zakresie osiągnięcia określonych celów dydaktycznych oraz wychowawczych, choć wspomnieć należy również o tym, że nie zawsze umie z nich korzystać.

Samo włączenie w obręb procesu nauczania technologii informacyjno-komunikacyjnych jest o tyle ważne, że w społeczeństwie polskim notuje się znaczne rozwarstwienie nie tylko pod względem dostępu do nich, ale również w zakresie umiejętności związanych z posługiwaniem się technikami informacyjnymi. Przekłada się to na wzrost liczby tzw. cyfrowych analfabetów. Powstające bowiem nowe miejsca pracy wymagają i będą wymagać umiejętności związanych ze znajomością najnowocześniejszych technologii informatycznych, a także multimediiów⁷⁰. To z kolei implikuje konieczność takiego przeorganizowania systemu edukacji, aby w toku kształcenia możliwe było realizowanie celu zdefiniowanego jako przygotowanie do aktywności zawodowej oraz pozazawodowej pełnoprawnych członków społeczeństwa informacyjnego, którzy będą legitymowali się umiejętnościami i kompetencjami związanymi z komunikowaniem się oraz wykorzystywaniem nowych technologii. Ważne jest przy tym poczynienie rozróżnienia, wedle którego informatyka jest przedmiotem związanym z kształceniem w uczniach podstawowych umiejętności z zakresu tworzenia tzw. produktów informatycznych, a więc programów, algorytmów, zaś technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) i umie-

⁶⁹ J. Szempruch, *Nauczyciel wobec wyzwań edukacyjnych późnej nowoczesności* [w:] I. Adamek, Z. Zbróg (red.), *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*, Kraków 2011, s. 203–221.

⁷⁰ J. Kosmała, *Nauczyciele wobec procesu informatyzacji edukacji*, Częstochowa 2008, s. 20–21.

jętności z nimi związane dotyczą przede wszystkim posługiwania się gotowymi produktami informatycznymi w pracy z informacją w jej różnorodnej formie⁷¹.

Zasadniczym celem edukacji medialnej jest więc przede wszystkim przygotowanie najmłodszych członków społeczeństwa zarówno do krytycznego odbioru mediów, jak i racjonalnego posługiwania się nimi jako narzędziami intelektualnymi, umożliwiającymi sprawne poruszanie się w świecie technologii informacyjnej, cyfrowej i multimedialnej.

Kształcenie z wykorzystaniem multimediiów, jak każdy inny rodzaj kształcenia, opiera się na konkretnych zasadach, stanowiących fundament wszelkiego rodzaju działań dydaktycznych i wychowawczych. Zalicza się do nich⁷²:

- zasadę pogłębłości, w myśl której w toku nauczania nauczyciel nie może poprzestawać jedynie na mówieniu o konkretnych rzeczach czy zjawiskach, musi je pokazać bądź udostępnić dzieciom ich desygnaty;
- zasadę przystępności, zwaną również zasadą stopniowania trudności, polegającą na wdrożeniu procesu indywidualizacji nauczania, przede wszystkim dzięki wykorzystaniu gier edukacyjnych, które są tak skonstruowane, że bez pomocy nauczyciela uczeń może przechodzić od materiału i zadań o małym stopniu trudności do ćwiczeń i wiadomości bardziej skomplikowanych oraz złożonych; zasada przystępności sta-

⁷¹ M.M. Sysło, W. Jochemczyk, *Edukacja informatyczna w nowej podstawie programowej*, <http://www.bc.ore.edu.pl/Content/141/Edukacja+informatyczna+w+nowej+podstawie+programowej++Maciej+M.+Sys%C5%82o.pdf> [data dostępu: 16.08.2011].

⁷² A. Serzysko, op.cit., 48–49; W. Zaczyński, *Uczenie się przez przeżywanie. Rzecz o teorii wielostronnego kształcenia*, Warszawa 1990, s. 125.

nowi duży krok na drodze wiodącej do systematyczności w nauczaniu;

- zasadę systematyczności, wedle której dobrze dobrane programy multimedialne, stwarzające dziecku możliwość samodzielnej pracy z komputerem, w wyniku której zdobywa ono nową wiedzę, a także nabywa konkretnych umiejętności, kształcą w uczniach kompetencje związane z podejmowaniem systematycznego wysiłku przynoszącego określone, założone lub prognozowane rezultaty; zasada ta nierozdzielnie łączy się również z koniecznością systematycznego utrwalania materiału, zwłaszcza w przypadku, kiedy nowo nabyte przez dziecko umiejętności w bezpośredni sposób korespondują z tymi wcześniej nabytymi;
- zasadę świadomego i aktywnego udziału uczniów w procesie nauczania i uczenia się, zasadzającą się na wielostronnej użyteczności wykorzystywanego w procesie kształcenia narzędzia, a więc na jego multimedialności, polisensoryczności, interakcyjności, pozwalającej na angażowanie sfery emocjonalno-wolicjonalnej dziecka;
- zasadę operatywności, tożsamą z aktywnym udziałem dzieci w miniprojektach badawczych, realizowanych przy wykorzystaniu komputera oraz multimediiów, które pozwalają uczniom na komunikowanie się, wzajemne przekazywanie wyników, analizowanie problemów, a także dyskusję;
- zasadę trwałości wyników nauczania, realizującą się dzięki możliwości wielokrotnego wykonywania ćwiczeń oferowanych przez konkretny, wykorzystywany przez nauczyciela, program

komputerowy, zgodnie z zasadą, wedle której informacja wzrokowa wymaga 50% mniej czasu przeznaczonego na jej przyswojenie i około 60% lepiej i dłużej jest zachowywana w pamięci niż informacja przekazana werbalnie; ważne jest więc, aby dziecko mogło wielokrotnie powracać do konkretnych treści, ponownie rozwiązywać zadania, w których popełniło błędy.

Mając na uwadze również jakość i efektywność procesu nauczania, a więc jego rezultat, nauczyciel musi pamiętać, że wszelkie multimedialne pomoce dydaktyczne, kierowane zarówno do dzieci uczęszczających do przedszkola, jak i trzech pierwszych klas szkoły podstawowej, muszą spełniać określone kryteria. Do kryteriów tych zalicza się przede wszystkim⁷³:

- poprawność merytoryczną i dydaktyczną;
- logiczne powiązanie części składowych, które powinny stanowić zamkniętą całość;
- prosty, jasny oraz nieskomplikowany sposób komunikowania z dzieckiem, a także dostosowanie go do wieku i możliwości percepcyjnych odbiorców;
- prostotę form graficznych oraz kompozycji poszczególnych obrazów;
- polisensoryczność, oddziaływanie na zmysły użytkownika;
- odpowiednią ilość czasu na wykonanie pojedynczych zadań;
- instrukcję programu, w której zostanie wyjaśniony sposób jego instalacji, konfiguracji i obsługi;
- brak elementów (graficznych, dźwiękowych), które mogłyby rozpraszać użytkowników;

⁷³ A. Serzysko, op.cit., s. 62–63.

- wysoką ocenę techniczną programu, przez którą należy rozumieć jego niezawodność, a także efektywność sprzętową;
- pracę z myszką w miejsce konieczności pisania na klawiaturze;
- łączenie w programie cech dobrej zabawy z wartościowym materiałem dydaktycznym;
- kształtowanie zdolności logicznego i twórczego myślenia;
- wykorzystywanie wyobrażeń, które nie są obce dziecku, a także stawianie minimalnych wymogów jego pamięci;
- uczenie kojarzenia wspólnych cech elementów składających się na całość programu;
- kształtowanie w dziecku poczucia estetyki;
- stopniowanie trudności zadań;
- wzmocnienie pozytywne w przypadku trafnych rozwiązań i odpowiedzi w formie dźwiękowej lub graficznej, natomiast w przypadku odpowiedzi oraz rozwiązań błędnych informujące o nich sygnały, które nie budzą w dziecku negatywnych skojarzeń;
- wprowadzenie różnorodności działań, która ma zapobiegać znużeniu i zniechęceniu dziecka;
- możliwość ustalenia czasu oraz miejsca na wykonanie zadania, przerwanie go i zakończenie pracy w dowolnym miejscu oraz chwili;
- możliwość korygowania błędów, w postaci wielokrotnej powtarzalności zadań;
- atrakcyjność dla użytkownika, rozumiana jako wysoka jakość graficzna i dźwiękowa;

- możliwość indywidualnej pracy z programem, realizująca się poprzez dostosowanie tempa, poziomu działań do potrzeb każdego dziecka;
- możliwość weryfikacji wiadomości zawartych w programie za pomocą testów i ćwiczeń;
- możliwość nagrywania własnego głosu w celu porównania wymowy z wzorem;
- zabezpieczenie programu przed błędami użytkownika, w szczególności zaś przed przypadkowym przerwaniem i skasowaniem.

Nauczyciel decydujący się na wybór jednego z licznych programów edukacyjnych, mającego na celu wsparcie i uatrakcyjnienie procesu nauczania, powinien więc przede wszystkim pamiętać o tym, że musi być on adekwatny do prowadzonych przez niego zajęć. Taki program powinien również mieć określoną wartość edukacyjną, a więc przekazywać konkretne treści pozostające w zgodzie z podstawą programową.

Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji przedszkolnej

Z racji przemian technologicznych, będących wyznacznikiem postępu i rozwoju cywilizacyjnego, edukacja, w tym również edukacja przedszkolna, stanęła przed faktem dokonanym, za jaki należy uznać masową komputeryzację. Wszelkiego rodzaju programy multimedialne mogą być wykorzystywane przez nauczycieli wychowania przedszkolnego jako narzędzie dydaktyczne. Programy przeznaczone dla najmłodszych użytkowników, a więc dzieci uczęszczających do przedszkola, a także początkowych klas szkoły podstawowej, określane są mianem

edutainment. Nazwa ta powstała w wyniku zestawienia dwóch wyrazów: *education* (z ang. edukacja) i *entertainment* (z ang. rozrywka). Tak więc edutainment należy rozumieć jako naukę poprzez zabawę⁷⁴.

Za rozpoczęciem edukacji informatycznej i medialnej na etapie nauczania przedszkolnego przemawia niezwykle chłonna dziecięca umysł i niepohamowana chęć poznawania świata, w tym świata techniki, charakterystyczne dla dzieci w tym wieku. Z umiejętnego, dostosowanego do poziomu rozwoju i możliwości percepcyjnych dziecka, zastosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w wychowaniu przedszkolnym płyną liczne korzyści dla rozwoju dziecka. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim⁷⁵:

- pobudzanie aktywności oraz zainteresowań dziecka, prowokowanie do zadawania pytań, poznawania otoczenia poprzez badanie go;
- stworzenie dziecku możliwości podejmowania naturalnej dla niego aktywności, a więc zabawy;
- pobudzanie aktywności kreatywnej i twórczej dziecka;
- wsparcie procesu samodzielnego uczenia się;
- możliwość wyrównania szans edukacyjnych dzieci;
- rozwijanie w dzieciach podstawowych kompetencji związanych z porozumiewaniem się, rozwiązywaniem problemów, budowaniem poczucia własnej wartości, a także szacunku do samego siebie;

⁷⁴ Ibidem, s. 19.

⁷⁵ M. Kielar-Turska, *Dziecko w świecie wirtualnym*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2002, nr 3, s. 131–137.

- wyrabianie w dzieciach spostrzegawczości w połączeniu z ćwiczeniem koordynacji wzrokowo-ruchowej i motoryki.

Niezwykle trudnym do przecenienia źródłem wiedzy na temat świata oraz otaczającej rzeczywistości są dla dzieci w wieku przedszkolnym specjalnie przygotowane programy multimedialne, encyklopedie przyrodnicze czy też atlasy zoologiczne.

Tablica interaktywna⁷⁶

Tablica interaktywna to ekran dotykowy działający w połączeniu z komputerem i projektorem, po uprzednim zainstalowaniu odpowiedniego oprogramowania. Najczęściej jest ono dołączone do tablicy. Istnieje również możliwość nabycia go za pośrednictwem wydawnictw edukacyjnych, w których ofercie poza podręcznikami znajdują się multimedialne pomoce dydaktyczne.

Tablice interaktywne wykorzystywane są przez nauczycieli w celu odtwarzania prezentacji multimedialnych, stosowania multimedialnych materiałów dydaktycznych i szkoleniowych. Stwarzają również możliwość wyświetlania filmów oraz rysowania na dużej powierzchni. Mogą być wykorzystywane do ćwiczeń grafomotorycznych, jak również do gier logicznych. Spektrum zastosowania tablicy interaktywnej jest niezwykle szerokie, dzięki czemu możliwe jest:

- modyfikowanie tekstu i obrazu;
- pisanie bezpośrednio na tablicy palcem bądź specjalnie przeznaczonym do tego celu markerem;

⁷⁶ M. Piasecka, *Praca z tablicą interaktywną*, „Życie Szkoły” 2010, nr 4, s. 43–46.

- sporządzanie notatek, przechowywanie ich, drukowanie, a także przesyłanie drogą elektroniczną, co pozwala oszczędzać czas, albowiem nauczyciel nie musi ich dyktować;
- przeglądanie stron internetowych;
- opracowywanie multimedialnych ćwiczeń, na które składa się nie tylko tekst, ale również grafika;
- tworzenie przez uczniów multimedialnych prezentacji, jak również ich odtwarzanie;
- wykorzystywanie klipów;
- uwzględnienie indywidualnych potrzeb edukacyjnych każdego ucznia;
- zaangażowanie w zajęcia wszystkich dzieci, co pozwala na zminimalizowanie problemu z dyscypliną;
- większe zmotywowanie uczniów do nauki, co przekłada się na ich intensywniejsze zaangażowanie w proces uczenia się.

Oczywiście warunkiem przeprowadzenia przez nauczyciela zajęć z wykorzystaniem tablicy interaktywnej, podobnie jak i innych technologii i programów multimedialnych, jest obycie z tego typu sprzętem, konieczność znajomości podstaw technologii informacyjnej, a także sprawnego poruszania się w wirtualnym świecie mediów oraz Internetu.

„Kid Smart”⁷⁷

„Kid Smart” jest programem przeznaczonym dla edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, łączącym w sobie technologię IBM z oprogramowaniem stworzonym przez firmę Riverdeep. W ramach projektu

⁷⁷ J. Czyżewska, K. Gagan, *Technologia wspierająca rozwój małego dziecka*, „Aspekty” 2008, nr 1 (39), s. 11–12.

„Kid Smart” placówki oświatowe, realizujące kształcenie przedszkolne oraz wczesnoszkolne, otrzymują zaprojektowane z uwzględnieniem potrzeb i możliwości dzieci w wieku 3–7 lat pakiety. Składają się one z umieszczonego w kolorowej i bezpiecznej obudowie komputera oraz zestawów edukacyjnych wspierających program nauczania w zakresie podstaw matematyki, języków obcych, logicznego myślenia. Ponadto dzieci mają możliwość nabycia umiejętności bezpiecznego i właściwego korzystania z komputera, co w późniejszych latach edukacji, a w rezultacie również na etapie dorosłego życia, zaowocuje umiejętnością racjonalnego i umiejętnego wykorzystywania najnowocześniejszych zdobyczy technologicznych. Na pakiet „Kid Smart” składa się kilka programów umożliwiających kształtowanie u dzieci różnych umiejętności, w tym liczenia, sortowania, szeregowania, odczytywania godzin na zegarze, kreatywności. Do programów tych zalicza się:

- „Matematyczny domek Milusi”, kształcący umiejętność dodawania, odejmowania, rozwiązywania zadań, rozpoznawania figur geometrycznych;
- „Naukowy domek Felka”, umożliwiający dzieciom nabywanie umiejętności związanych z szeregowaniem, sortowaniem, konstruowaniem i przewidywaniem; dzięki temu programowi dzieci zaznajamiają się z życiem fauny i flory, uczą się budować maszyny oraz zabawki;
- „Czas i przestrzeń w domku Anuli”, stwarzający dzieciom możliwość nabycia sprawności w zakresie odczytywania godzin na zegarze; dzięki wdrożeniu tego programu w obręb procesu dydaktycznego uczniowie poznają pojęcie czasu, odkrywają wzajemne relacje między Ziemią, globusem a mapą,

poznają nazwy kontynentów, oceanów, rozpoznają i nazywają kierunki świata, odczytują mapę;

- „Mania główkowania”, umożliwiająca ćwiczenie pamięci, logicznego myślenia oraz nieschematycznego rozwiązywania problemów.

„Wesołe przedszkole Bolka i Lolka”⁷⁸

Jest to program edukacyjny przeznaczony dla dzieci w wieku przedszkolnym. Jego wykorzystanie umożliwia przedszkolakom poznanie liter, cyfr, figur geometrycznych. Dzięki niemu dzieci mogą ćwiczyć pamięć, spostrzegawczość, jak również samodzielnie rozwiązywać proste zadania matematyczne. Całość programu składa się z siedmiu zbudowanych, ale nieskomplikowanych zabaw.

„Wesołe przedszkole Reksia”⁷⁹

„Wesołe przedszkole Reksia” jest kolejnym programem edukacyjnym przeznaczonym dla najmłodszych dzieci. Składa się na niego siedem zabaw: Mówiące kolorowanki, Znikające zabawki, Kolejka, Memo, Układanki, Wesoła strzelnica, Klocki, które znacząco stymulują rozwój intelektualny dzieci. Ich walor edukacyjny polega na tym, że:

- przyczyniają się do rozwoju:
 - umiejętności logicznego myślenia,
 - pamięci wzrokowej i przestrzennej,

⁷⁸ D. Milinkiewicz, *Programy multimedialne dla dzieci w wieku przedszkolnym*, www.przed-szkola.edu.pl/_publikacje05/D_Milinkiewicz_prog_multim.doc [data dostępu: 13.09.2011].

⁷⁹ A. Sadowska, *Wesołe przedszkole Reksia*, <http://www.berek.pl/centrum/ppol02.html> [data dostępu: 17.08.2011].

- koordynacji wzrokowo-ruchowej i koordynacji wzrokowo-słuchowo-ruchowej;
- umożliwiają ćwiczenie spostrzegawczości;
- uczą:
 - cyfr,
 - dobierania przedmiotów w pary,
 - nazywania i wykorzystywania kolorów,
 - układania według wzoru,
 - dopasowywania elementów tak, aby tworzyły całość.

Zabawy składające się na program „Wesołe przedszkole Reksia” mają różny stopień trudności, co stwarza możliwość indywidualnego dobrania ich do stopnia rozwoju oraz możliwości percepcyjnych dziecka.

„Moja pierwsza encyklopedia”⁸⁰

Multimedialny program edukacyjny „Moja pierwsza encyklopedia” zawiera szereg przystępnie sformułowanych i przekazanych definicji, a także rozmaitych interesujących ćwiczeń, które znacząco poszerzają wiedzę dzieci o świecie, dzięki temu, że poznają one kształty, kolory, zwierzęta, rośliny, a także rozmaite kultury. Ponadto, dzięki wykorzystaniu programu, uczniowie mają możliwość rozwinięcia umiejętności logicznego myślenia.

Cele edukacji przedszkolnej to dbanie o prawidłowy, całościowy rozwój dziecka, zarówno w jego sferze intelektualnej, emocjonalnej, jak i wolicjonalnej, kształtowanie u dzieci konkretnych umiejętności, kompetencji i postaw, a także przygotowanie ich do edukacji wczesnoszkolnej. Zrealizowaniu powyższych celów służą nie tylko odpowiednie programy

⁸⁰ D. Milinkiewicz, op.cit.

nauczania, ale również ich obudowa, a więc pomoce dydaktyczne, które w nowoczesnym przedszkolu i szkole przyjmują formę multimedialnych, czyli interaktywnych tablic i programów edukacyjnych. Podstawowym celem pomocy dydaktycznych tego typu jest wspomaganie dzieci w zdobywaniu wiedzy i rozwijaniu wyobraźni. Programy multimedialne służą również kształceniu w dzieciach takich umiejętności, jak refleks, spostrzegawczość czy logiczne myślenie.

Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji wczesnoszkolnej

Jak już wcześniej wspomniano, edukacja wczesnoszkolna, podobnie jak przedszkolna, powinna dążyć do ukształtowania i uformowania młodych członków społeczeństwa tak, aby byli oni zdolni do dalszego zdobywania wiedzy i nabywania umiejętności związanych z posługiwaniem się najnowszymi technologiami. Stąd na pierwszym etapie edukacji szkolnej w obręb procesów dydaktycznych oraz wychowawczych należy wprowadzać technologie informacyjno komunikacyjne. W procesie kształcenia multimedialne programy mają liczne zastosowania, a więc wykorzystywane są w kształceniu polonistycznym, matematycznym, językowym.

„Multimedialny świat Jana Brzechwy”⁸¹

„Multimedialny świat Jana Brzechwy” jest programem edukacyjnym przeznaczonym dla dzieci klas I–III szkoły podstawowej, wykorzystywanym w kształceniu polonistycznym. Program ten składa się z płyty

⁸¹ *Multimedialny Świat Jana Brzechwy*, http://www.3kropki.pl/p/7/8/multimedialny_swiat_jana_brzechwy.php [data dostępu: 18.08.2011].

CD zawierającej 25 wierszy Jana Brzechwy, są to m.in.: *Kaczka dziwaczka*, *Tańcowała igła z nitką*, *Leń*, w interpretacji Joanny Trzecieńskiej, Wojciecha Malajkata, Majki Jeżowskiej, Mieczysława Szcześniaka. Wiersze zostały wzbogacone o trójwymiarowe animacje, efekty dźwiękowe oraz lekcje tańca przedstawione w postaci filmików. Wykorzystanie tego programu w edukacji polonistycznej pozwala dzieciom na poznawanie świata literatury poprzez zabawę. Utwory zamieszczone na płycie nagrane są w sposób pozwalający uczniom na odsłuchanie wersji aktorskiej oraz na samodzielną recytację. Ponadto program „Multimedialny świat Jana Brzechwy” zawiera gry i zabawy dydaktyczne, m.in. puzzle oraz ćwiczenia rozwijające spostrzegawczość.

„Między nami literkami”⁸²

Multimedialny program edukacyjny „Między nami literkami” przeznaczony jest dla dzieci w wieku od 5 do 10 lat. Zawiera on szereg ćwiczeń gramatycznych i ortograficznych ułatwiających uczniom:

- naukę pisania – pisanie ze słuchu;
- naukę ortografii – wyrazy z „ó”, „u”, „ch”, „h”, „rz”, „ż”, „ę”, „ą”, pisownia wyrazów zawierających zmiękczenia;
- doskonalenie umiejętności czytania – poznawanie sylab, różnianie głosek.

Program ten wzbogacony jest o zabawne wierszyki, zagadki, zabawy obrazkowe, które nie tylko wspomagają dziecko w opanowaniu podstawowych wiadomości z zakresu ortografii, ale również rozwijają jego wyobraźnię i spostrzegawczość.

⁸² *Między nami literkami*, <http://www.edukacyjna.pl/ksiazka.php?id=9091&PHPSESSID=20c464bc1cdb7d0> [data dostępu: 18.08.2011].

„Wirtualna szkoła – matematyka”

„Wirtualna szkoła – matematyka” jest programem wykorzystywanym w edukacji matematycznej w trzech pierwszych klasach szkoły podstawowej. Na treść programu składa się 179 typów zadań matematycznych, z których każde stanowi odrębną całość przedstawioną w formie interesującej i zabawnej animowanej historyjki. Program „Wirtualna szkoła – matematyka” podzielony jest na grupy tematyczne:

- wstępne ćwiczenia z zakresu klasyfikacji i pojęcia zbioru,
- wyodrębnianie zbiorów i podzbiorów,
- porównywanie liczebności zbiorów,
- porównywanie liczb z zastosowaniem znaków,
- poznawanie liczb,
- liczby w systemie dziesiętkowym,
- dodawanie,
- odejmowanie,
- mnożenie,
- dzielenie.

Program wzbogacony jest o takie dodatki, jak:

- cybernetyczny przyjaciel Robo, służący uczniom pomocą w trudnych i problemowych sytuacjach;
- dokładny opis zadań, które uczeń ma rozwiązać;
- tablica punktacji, dzięki której dziecko wie, jaką liczbę punktów zdobyło, rozwiązując zadania.

Język programu i zawartych w nim poleceń jest prosty, jasny, komunikatywny i dostosowany do indywidualnych potrzeb i możliwości każdego ucznia. Program motywuje uczniów do dalszej nauki, pomaga

zbudować wiarę we własne siły i możliwości, a także pozytywnie wpływa na koncentrację dzieci, zwiększając ją⁸³.

„Berti – niemiecki dla dzieci”⁸⁴

Jest to multimedialny program edukacyjny służący do nauki języka niemieckiego, przeznaczony dla dzieci w wieku od 6 do 12 lat. Na całość programu składają się oryginalne i interesujące ćwiczenia, zadania i testy umożliwiające uczniom opanowanie podstawowych wyrażen, zwrotów i zdań w języku niemieckim, jak również właściwej artykulacji. Program zawiera też krzyżówki, rebusy, kolorowanki oraz animacje ułatwiające zapamiętywanie nowych słów i zwrotów.

„Klik uczy zasad ruchu drogowego”⁸⁵

Jest to multimedialny program edukacyjny przeznaczony dla dzieci w wieku od 6 do 10 lat, a także dla nauczycieli wychowania komunikacyjnego. Program ten składa się ze 100 gier, zabaw i zagadek stanowiących odpowiednik konkretnych sytuacji związanych z ruchem drogowym. Głównym celem omawianego programu jest przygotowanie dzieci klas początkowych do bezpiecznego i zgodnego z przepisami uczestniczenia w ruchu drogowym. Uczy on między innymi podstawowych zasad dotyczących prawidłowego poruszania się po drodze osiedlowej. Dzięki zabawom i grom dziecko ma możliwość ćwiczenia i roz-

⁸³ Więcej o multimedialnych sposobach nauczania matematyki na poziomie wczesnoszkolnym można przeczytać w: R. Kozieł, *Komputer pomaga uczyć matematyki*, „Życie Szkoły” 2007, nr 1, s. 12–19.

⁸⁴ *Berti – niemiecki dla dzieci*, <http://www.edukacyjna.pl/ksiazka.php?id=9083> [data dostępu: 18.08.2011].

⁸⁵ *Klik uczy zasad ruchu drogowego. Multimedialne zabawy z dziedziny wychowania komunikacyjnego*, <http://www.lideria.pl/sklep/opis?nr=58828&idp=543> [data dostępu: 19.08.2011].

wijania spostrzegawczości, pamięci, koncentracji i uwagi, które stanowią podstawę w zakresie dokonania analizy i oceny sytuacji na drodze. Autorki programu, Bogumiła Bogacka-Osińska i Ewa Królicka, położyły szczególny nacisk na wykształcenie u dzieci orientacji przestrzennej.

Nie ulega wątpliwości, że wykorzystywanie w toku kształcenia i wychowania edukacyjnych programów multimedialnych niesie ze sobą trudne do przecenienia korzyści polegające na urozmaiceniu zajęć, przełamaniu schematyzmu i rutyny, co jest niezwykle ważne zarówno z punktu widzenia ucznia, jak i nauczyciela. Wzmiankowanych korzyści jest o wiele więcej. Należy do nich zaliczyć również⁸⁶:

- przebiegającą w sposób bezstresowy samokontrolę; programy multimedialne gwarantują bowiem nie tylko natychmiastową informację zwrotną, ale także anonimowość, niezwykle ważną dla dziecka w przypadku popełnienia przez nie błędu;
- kształtowanie w dzieciach pozytywnych postaw względem procesu uczenia się;
- znaczne poszerzenie tzw. pola poznawczego dzieci;
- poprawę w zakresie samooceny dziecka;
- motywowanie uczniów do rówieśniczego tutoring, przede wszystkim dzięki wzrostowi interakcji między nimi;
- kształtowanie umiejętności odnoszących się do poprawnego sformułowania problemu, a także analizowania jego możliwych rozwiązań;
- możliwość porównywania wyników;
- możliwość kontrolowania, diagnozowania, jak również terapii uczniów, poprzez zarejestrowanie przez program indywidual-

⁸⁶ A. Serzysko, op.cit., s. 69–70.

nej drogi ucznia, czasu, jaki był mu potrzebny na wykonanie poszczególnych zadań oraz wyników jego pracy;

- wprowadzanie dzieci do szeroko rozumianej kultury informatycznej poprzez uczenie ich organizacji pracy oraz skupienia się na konkretnym wykonywanym zadaniu;
- zapewnienie wszystkim uczniom poczucia czynnego uczestnictwa w procesie nauczania, a więc bycia jego podmiotem;
- nabywanie przez dziecko nowych doświadczeń poprzez symulację rozmaitych procesów;
- zwiększanie motywacji uczniów do uczenia się, podejmowania aktywnych poszukiwań;
- interdyscyplinarność wiadomości, polegająca na ukazaniu relacji między różnymi dziedzinami nauki i wiedzy;
- wielość informacji przedstawionych w układzie linearnym, bardziej przystępnym dla uczniów;
- położenie szczególnego nacisku na samodzielne konstruowanie przez uczniów wiadomości, co pobudza ich kreatywność oraz twórcze myślenie;
- kształtowanie w dzieciach poczucia odpowiedzialności za własną pracę;
- rozwijanie w uczniach umiejętności podejmowania decyzji, a także zastosowania posiadanej wiedzy w praktyce;
- doskonalenie umiejętności językowych, matematycznych, muzycznych, przyrodniczych i innych;
- kształtowanie i doskonalenie sprawności w zakresie analizowania, kodowania, abstrahowania i klasyfikowania;

- pobudzenie przeżyć intelektualnych, a także emocji i ekspresji dzieci.

Warto przemyśleć kryteria doboru multimedialnego programu – aby jak najpełniej skorzystali z niego uczniowie. Wśród ważniejszych kryteriów można wymienić⁸⁷:

- korelację treści zawartych w programie z programem nauczania;
- interaktywność;
- utrzymywanie uwagi użytkownika;
- bogactwo form przekazu;
- przewidywanie reakcji na działania użytkownika, wynagradzanie go za poprawne odpowiedzi – np. poprzez przyjemny dla ucha sygnał dźwiękowy;
- wykorzystywanie znanych wszystkim użytkownikom wyobrażeń czy symboli;
- poprawność merytoryczną;
- prostą obsługę.

W edukacji coraz bardziej znaczącą rolę odgrywają media, multimedia i komputery, dzięki którym proces nauczania i uczenia się staje się procesem interaktywnym, na równi opierającym się na aktywności uczniów i nauczycieli.

E-learning w edukacji

Postęp w dziedzinie technologii, w tym również technologii informacyjnych, który dokonuje się na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat,

⁸⁷ M. Tanaś, *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*, Mikom, Warszawa 2005, s. 106–109.

umożliwia włączenie w obręb procesów edukacyjnych nowych form kształcenia, w tym e-learningu.

Termin e-learning wywodzi się z języka angielskiego, stanowi połączenie słów *electronic* (elektroniczny) oraz *learning* (nauczanie) i oznacza nauczanie za pomocą nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Ta metoda kształcenia jest kontrolowaną formą przekazywania wiedzy na odległość przy wykorzystaniu mediów elektronicznych. E-learning może być zarówno niezależną metodą dydaktyczną, jak też stanowić wsparcie dla klasycznych metod nauczania, poprzez wykorzystanie komputera, CD-ROM-u, DVD oraz Internetu.

Jak wcześniej wspomniano, e-learning nie zawsze stanowi odrębną formę kształcenia, niezwykle często bowiem wykorzystuje się nauczanie hybrydowe, zwane również komplementarnym, polegające na stosowaniu kształcenia na odległość w połączeniu z tradycyjnymi, klasycznymi metodami⁸⁸. Dlatego e-learning funkcjonuje dzięki współdziałaniu składających się nań szeregu elementów, do których należy zaliczyć:

- tzw. dystrybutorów wiedzy, a więc nauczycieli, trenerów, opiekunów, e-tutorów;
- osoby korzystające z usług e-learningowych, a więc między innymi uczniów;
- platformy edukacyjne;
- książki, czasopisma, publikacje, pogramy;
- środowiska dydaktyczne i treści nauczania.

Nauczyciel decydujący się na prowadzenie zajęć z wykorzystaniem technologii e-learningowych powinien legitymować się znajomo-

⁸⁸ S. Szablowski, *E-learning dla nauczycieli*, Warszawa 2006, s. 12–18.

ścią szeregu zagadnień związanych z ich zastosowaniem. Zalicza się do nich przede wszystkim⁸⁹:

- kryteria szkolenia, które wyrażają się w:
 - konieczności przygotowania instrukcji oraz syllabusa;
 - spójności treści kursu w zakresie stylu prezentowania (szata graficzna) i przekazywania informacji;
 - logicznym uporządkowaniu elementów treściowych;
 - strukturze umożliwiającej logiczną nawigację – chodzi przede wszystkim o uporządkowanie lekcji i spójne połączenie ich między sobą z uwzględnieniem konieczności hierarchizowania materiału;
 - adekwatnym doborze struktury kursu, a także jego treści do poziomu rozwoju i indywidualnych możliwości percepcyjnych jego adresatów, czyli uczniów;
 - układzie kursu pozwalającym na dużą dozę improwizacji i swobody jego uczestników;
 - liczbie lekcji adekwatnej do przekazywanej wiedzy;
 - jednorodności poszczególnych lekcji;
 - takiej strukturze kursu, w której lekcja pierwsza i ostatnia stanowią jego domknięcie;
 - interakcjach zachodzących pomiędzy uczniami (fora tematyczne, czaty), jak również pomiędzy uczniami a treścią lekcji (quizy, krzyżówki);
- forma wizualna kursu, która powinna być:
 - przejrzysta;

⁸⁹ G. Zajączkowski (red.), *Materiały szkoleniowe dla kursu „Metodyka szkoleń e-learningowych”*, Gliwice 2007, s. 13–22.

- spójna, albowiem chaos i nadmiar efektów wizualnych dekoncentruje ucznia, przez co wpływa negatywnie na proces uczenia się; spójność powinna dotyczyć również stylu i kolorystyki;
- interesująca wizualnie, a więc zawierać liczne charakterystyczne elementy kojarzące się z treścią kursu;
- treść szkolenia, która powinna charakteryzować się:
 - adekwatnością względem wyznaczonego i postawionego przed uczniami celu, a także ścisłym ustrukturalizowaniem (początek, rozwinięcie, zakończenie);
 - językiem dostosowanym do odbiorcy, a więc użytkownika kursu;
 - ujęciem we fragmenty, obejmujące najwyżej stronę tekstu, które są łatwiej przyswajane przez dzieci;
 - możliwością współtworzenia przez uczniów;
 - zachęcaniem do pogłębiania wiedzy;
- sprawdzanie wiedzy po każdej lekcji, przy czym niezwykle ważne jest, aby testy obejmowały wyłącznie materiał omówiony podczas lekcji, a także były stopniowane pod względem trudności, jak również stwarzały możliwość wzajemnego oceniania się uczestników;
- kwestie techniczne, sprowadzające się do tego, że:
 - szkolenie musi być proste w obsłudze;
 - wymagania techniczne nie mogą kształtować się na poziomie ponadprzeciętnym;
 - materiały powinny być łatwo dostępne i opisane, co ułatwia ich przyporządkowanie do właściwej lekcji;

- wielkość materiałów musi być jak najbardziej optymalna, aby nie zajmowały zbyt wiele miejsca.

Kształcenie w formie e-learningu z wykorzystaniem multimedialnych środków wspomagających umożliwia dostosowanie nauczania do indywidualnych potrzeb i oczekiwań dzieci. Oddziałuje bowiem na wszystkie zmysły, przez co ułatwia proces zdobywania oraz zapamiętywania informacji uczniom, u których dominującym kanałem percepcji jest kanał słuchowy, wzrokowy, a także kinestetyczny.

W kontekście edukacji zdalnej, jaką jest e-learning, niezwykle ważną rolę odgrywa nauczyciel (trener), który powinien wspierać swoich uczniów w procesie pozyskiwania i zdobywania wiedzy. Stąd ogromne znaczenie kompetencji informatycznych i psychospołecznych nauczyciela. W związku z rolą, jaka przypadła nauczycielowi w udziale, powinien on legitymować się umiejętnościami związanymi z⁹⁰:

- organizowaniem i kierowaniem pracą zespołu;
- organizowaniem czasu pracy, własnego oraz uczniów;
- budowaniem motywacji uczniów;
- porozumiewaniem się na płaszczyźnie werbalnej oraz poza-werbalnej;
- odczytywaniem emocji własnych, a także emocji innych osób;
- wyrażaniem i kontrolowaniem emocji w sposób najlepiej służący procesowi nauczania i uczenia się;
- dzieleniem się własnymi doświadczeniami, a także budowaniem wspólnej płaszczyzny służącej wymianie doświadczeń i przemyśleń uczniów;
- budowaniem i monitorowaniem więzi wewnątrz grupy;

⁹⁰ Ibidem, s. 108–109.

- stymulowaniem pracy uczniów;
- efektywną i konstruktywną ewaluacją.

Nie ulega wątpliwości, że e-learning jest nie tylko ekonomiczną, ale również niezwykle elastyczną i nowoczesną metodą kształcenia, skierowaną do szerokiego grona odbiorców, od uczniów szkół podstawowych począwszy, a na osobach dorosłych skończywszy. Jest więc metodą niezwykle popularną, a do jej zalet należy zaliczyć⁹¹:

- zindywidualizowany dostęp do wiedzy, zapewniający dziecku stopniowy i kontrolowany rozwój;
- zmniejszenie kosztów zajęć odbywanych w systemie szkolnym, przede wszystkim dzięki zniwelowaniu kosztów związanych z drukowaniem i dystrybucją materiałów szkoleniowych oraz dydaktycznych;
- dostęp do zajęć o każdej porze i w każdym miejscu;
- szczegółową analizę osiągnięć ucznia, którą umożliwiają systemy komputerowe.

Należy dodać, że e-learning nie jest wolny od wad, wymienianych przez przeciwników jego stosowania w edukacji. Za negatywne cechy e-learningu uznaje się przede wszystkim⁹²:

- wysokie koszty profesjonalnych platform oraz ich wdrożenia;
- niemożność nawiązania przez uczniów bezpośredniego kontaktu z nauczycielem;
- konieczność posiadania komputera oraz Internetu, warunkująca udział w tej formie kształcenia;

⁹¹ Ibidem, s. 9–11; J. Bednarek, *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2006, s. 212.

⁹² J. Markiewicz, *E-learning*, www.womkat.edu.pl/files/kwartalnik/12/markiewicz.doc [data dostępu: 19.08.2011].

- konieczność wykazywania się silną motywacją do uczenia się.

Multimedia, Internet, a więc również e-learning, stanowią najszybciej i najprężniej rozwijające się technologie wykorzystywane we współczesnej edukacji, która niewątpliwie została przez nie zrewolucjonizowana. Multimedia w dydaktyce powinny być wykorzystywane zarówno w celu przekazywania podstawowej wiedzy oraz informacji, jak i w sytuacjach pomocniczych, a więc w uzupełnianiu i wzbogacaniu działań dydaktycznych. Ponadto multimedia pozwalają na indywidualizację procesu nauczania, a więc zróżnicowanie czasu przeznaczonego na przyswojenie i opanowanie konkretnej partii materiału oraz jego objętości. Zastosowanie ICT w edukacji niewątpliwie sprzyja rozwojowi uczniów wybitnie uzdolnionych, ale wspomaga również w procesie uczenia się te dzieci, które mają trudności dydaktyczne.

Pisząc o roli multimediiów w edukacji nie można pominąć ich znaczenia w kształtowaniu i rozwijaniu osobowości dziecka, między innymi poprzez: dostarczanie różnorodnych informacji, dostarczenie przeżyć natury estetycznej w połączeniu z uwrażliwianiem estetycznym, rozwijanie zainteresowań, różnicowanie upodobań. Dzięki zastosowaniu Internetu dziecko ma szansę nabycia umiejętności związanych z komunikowaniem się, a także z pracą w grupie i wzajemnym motywowaniem do nauki.

Zakończenie

Zmiany cywilizacyjne zachodzące we współczesnym świecie dotyczą niemal wszystkich sfer i aspektów życia społeczeństwa, w tym również sfery edukacji, począwszy od wychowania przedszkolnego. Istnieje więc pilna potrzeba skorelowania edukacji ze zmianami zachodzącymi w obrębie nauki i technologii. Pierwsze kroki na drodze wiodącej do tego celu postawiły organy instytucjonalne Unii Europejskiej podejmujące prace na rzecz profesjonalizacji zawodu nauczyciela, stworzenia powszechnie uznanego i obowiązującego modelu wychowawcy i dydaktyka na miarę wyzwań, jakie stawia przed oświatą nowe stulecie, a także promowania mobilności i elastyczności zawodowej nauczycieli.

Daleko idącym przeobrażeniom uległa rola szkoły, a także stawiane przed nią cele, które nie koncentrują się już jedynie wokół konieczności przekazywania podstawowej wiedzy w jej wyłącznie teoretycznym oraz encyklopedycznym wydaniu. Współczesne społeczeństwo oparte na wiedzy i informacji oczekuje bowiem od szkoły i nauczycieli przede wszystkim udzielania dzieciom wszelkiej niezbędnej pomocy w zakresie wyposażenia ich w narzędzia, dzięki którym będą miały możliwość poznawania, osvajania rzeczywistości, a także aktywnego w niej uczestniczenia i pełnienia określonych funkcji społecznych oraz zawodowych. Przedszkole i szkoła mają wykształcić w przedstawicielach nowego pokolenia umiejętność racjonalnego, ale kreatywnego myślenia i działania, a także nieschematycznego, innowacyjnego rozwiązywania

problemów. Ważne, aby młody człowiek kończący edukację, którą rozpoczął na etapie wychowania przedszkolnego⁹³:

- był aktywny;
- prezentował szacunek dla powszechnie uznanych i obowiązujących wartości przypisanych demokratycznej Europie, takich jak tolerancja dla odmienności, poszanowanie jednostkowych i niezbywalnych praw każdego człowieka bez względu na jego pochodzenie, narodowość czy wyznanie;
- charakteryzował się wysoką kulturą moralną, kulturą uczuć oraz empatią.

Stąd trudna do przecenienia rola nauczyciela, który musi być pedagogiem na miarę XXI stulecia, a więc nie może ograniczać się wyłącznie do przekazywania wiedzy. Musi on bowiem wcielić się w rolę organizatora procesu nauczania, mentora, doradcy, przewodnika, powiernika, a także rozjemcy, którego zadaniem jest łagodzenie konfliktów pomiędzy zwaśnionymi rówieśnikami. Ma zatem dbać o pełny i wszechstronny rozwój osobowości dziecka poprzez podejmowanie skutecznych działań dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych, diagnostycznych i terapeutycznych. Jego zadania zaś powinny sprowadzać się do przygotowania przyszłych członków społeczeństwa do⁹⁴:

- całościowej edukacji i niezahamowanego rozwoju;
- przybierania postawy otwartości w stosunku do tego, co nowe, a także inne;

⁹³ J. Szempruch, *Nauczyciel wobec wyzwań edukacyjnych późnej nowoczesności* [w:] I. Adamek, Z. Zbróg (red.), *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*, Kraków 2011, s. 219.

⁹⁴ *Ibidem*.

- przybierania odpowiedzialnej postawy względem natury, jak również środowiska naturalnego;
- podejmowania dialogu międzykulturowego;
- budowania świadomości siebie, w oparciu o obiektywny i racjonalny ogląd swoich zachowań, działań i możliwości.

Wychowanie, nauczanie i rozwój młodego człowieka powinny być wspomagane poprzez zachęcanie go do podejmowania twórczej aktywności oraz budzenie w nim kreatywności, będącej podstawą szybkiego przystosowania się do ciągłych zmian zachodzących zarówno w społeczeństwie, kulturze, jak i charakterze pracy. Stąd niezwykle ważna rola kreatywności w nauczaniu.

Nowa szkoła, w której swoją działalność wychowawczą i dydaktyczną prowadzi nauczyciel na miarę nowego stulecia, powinna wykorzystywać również najnowsze technologie informacyjne i komunikacyjne. W procesie nauczania należy zatem wdrażać uczniów do korzystania z najnowszych zdobyczy techniki i nauki, głównie poprzez stosowanie podczas zajęć tak przedszkolnych, jak i szkolnych multimedialnych programów edukacyjnych oraz elementów e-learningu. Dzięki temu bowiem proces edukacji nie tylko przełamie przypisywaną mu dotąd rutynę i schematyzm, ale także pozwoli na uczynienie dziecka świadomym i pełnowartościowym uczestnikiem procesu uczenia się i nauczania. To zaś przyczyni się do tego, że placówki edukacyjne będą opuszczać ludzie wyposażeni w wiedzę, umiejętności i kompetencje pozwalające im na efektywne, świadome i pełnoprawne uczestniczenie w życiu społecznym, zawodowym i kulturalnym, a także na pozyskiwanie wiedzy i informacji z różnych źródeł, krytyczne ich selekcjonowanie, przetwarzanie oraz wykorzystywanie w praktyce.

Bibliografia

Dokumenty

- *Podstawa programowa z komentarzami, t.1, Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna* (Dz.U. 2009, Nr 4, poz.17).
- *Program Operacyjny „Wykształcenie i kompetencje”. Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007–2013*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2005.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli (Dz.U., Nr 207, poz. 2110).
- *Strategia rozwoju edukacji na lata 2007–2013*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2005.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990, Nr 16, poz. 95).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz.U. 2006 r. Nr 97, poz. 674, Nr 170, poz. 1218, Nr 220, poz. 1600, z 2007 r. Nr 17, poz. 95, Nr 80, poz. 542, 102, poz. 689, Nr 158, poz. 1103, Nr 176, poz. 1238, Nr 191, poz. 1369, Nr 247, poz. 1821, z 2008 r. Nr 145, poz. 917, Nr 227, poz. 1505, 2009 r. Nr 1, poz. 1, Nr 56, poz. 458, Nr 67, poz. 572, Nr 97, poz. 800, Nr 213, poz. 1650, Nr 219, poz.1706).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 1991, Nr 95, poz. 425).
- Ustawa z dnia 19 marca 2009 roku o zmianie systemu oświaty oraz niektórych ustaw (Dz.U. 2009, Nr 56, poz. 458).

Monografie, opracowania, artykuły

- Banach Cz., *Cechy – właściwości osobowościowe nauczycieli* [w:] A. Jopkiewicz (red.), *Edukacja i rozwój, jaka szkoła, jaki nauczyciel, jakie wychowanie?*, Kielce 1995.
- Banach Cz., *Edukacja w świecie wartości – nauczycielskie prawa i powinności* [w:] J. Szempruch, M. Blachnik-Gęsiarz (red.), *Adaptacja zawodowa nauczyciela*, Częstochowa 2009.
- Bednarczuk B., *Integracja w edukacji wczesnoszkolnej – potrzeba naszych czasów czy wymuszona alternatywa?* [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika alternatywna. Postulaty, projekty i kontynuacje*, t.2, Kraków 2007.
- Bednarek J., *Media w nauczaniu*, Warszawa 2002.
- Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2006.
- Brańska E., *Zagrożenia i szanse edukacji przedszkolnej*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2008, nr 5.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, OWN, Kielce 2003.
- Czaja-Chudyba I., *Pedagogika zabawy w rozwoju kompetencji twórczych nauczycieli* [w:] B. Muchacka, W. Kogut (red.), *Kształcenie nauczycieli przyszłej szkoły*, Kraków 2006.
- Czelakowska D., *Inteligencja i zdolności twórcze dzieci w początkowym okresie edukacji. Rozpoznawanie i kształcenie*, Kraków 2007

- Czerska B., *Kompetencje komunikacyjne nauczycieli – potrzeba ich kształtowania* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Zielona Góra 2002.
- Czyżewska J., Gagan K., *Technologia wspierająca rozwój małego dziecka*, *Aspekty*, 2008, nr 1 (39).
- Denek K., *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998.
- Dobrołowicz W., Karwowski M., *W stronę kreatywności*, Warszawa 2002.
- Fazlagić A., *Szkoła jako instytucja ucząca się* [w:] B.D. Gołębiak (red.), *Uczenie metodą projektów*, Warszawa 2002.
- Gajos A., *Synektyka w pracy z dzieckiem w wieku wczesnoszkolnym* [w:] J. Krauze-Sikorska, K. Kuszak (red.), *Aktywna edukacja w przedszkolu i szkole. Teoria i praktyka*, Poznań 2010.
- Galant J., *Integracja międzyprzedmiotowa w klasach początkowych*, Przemyśl 1994.
- Giermakowski M., *Ocena wspierająca rozwój dziecka*, „Nowe w Szkole” 1998/1999, nr 3.
- Gruba J., *Komputerowe wspomaganie umiejętności czytania u dzieci sześciolatków*, Kraków 2002.
- Huk T., *Komputer w procesie kształtowania umiejętności kluczowych*, Warszawa 2008.

- Jakowicka M., *Nauczyciel w kształceniu i doskonaleniu w kontekście reformy edukacji* [w:] E. Kozioł, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2002.
- Jaroni E., *Kompetencje, kwalifikacje i awans zawodowy współczesnego nauczyciela* [w:] J. Szempruch, M. Blachnik-Gęsiarz (red.), *Adaptacja zawodowa nauczyciela*, Częstochowa 2009.
- Juszczak S., Siemieniecki B., *Komputer w edukacji* [w:] J. Gajda, S. Juszczak, B. Siemieniecki, K. Wenta (red.), *Edukacja medialna*, Toruń 2002.
- Kasperowicz J., *Nowe uwarunkowania wspomagania kształcenia* [w:] M. Tanaś (red.), *Pedagogika @ środki informatyczne i media*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
- Kielar-Turska M., *Dziecko w świecie wirtualnym*, „Wychowanie w Przedszkolu” 2002, nr 3.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna. Nowa podstawa programowa*, Warszawa 2010.
- Kłosińska T., *Kompetencje medialne nauczycieli wczesnej edukacji* [w:] Śliwerski B. (red.), *Pedagogika alternatywna. Postulaty, projekty i kontynuacje*, t.2, Kraków 2007.
- Kosmala J., *Nauczyciele wobec procesu informatyzacji edukacji*, Częstochowa 2008.
- Kozioł R., *Komputer pomaga uczyć matematyki*, „Życie Szkoły” 2007, nr 1.

- Kracik S., *Edukacja w krajach Unii Europejskiej* [w:] J. Kropiwnicki (red.), *Szkoła: Edukacja europejska*, Jelenia Góra 2001.
- Krawczyk-Mil A., *Organizowanie edukacji przedszkolnej*, Katowice 2008.
- Krawczyk-Mil A., *Znaczenie edukacji przedszkolnej*, Katowice 2008.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*, Suwałki 1998.
- Kwaśniewska M., Żaba-Żabińska W., *Nasze przedszkole. Program edukacji przedszkolnej wspomagający rozwój aktywności dzieci*, Kielce 2009.
- Kubiczek B., *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2007.
- Kupisiewicz Cz., *Dydaktyka ogólna*, Warszawa 2002.
- Limont W., *Synektyka a zdolności twórcze: eksperymentalne badania stymulowania rozwoju zdolności twórczych z wykorzystaniem aktywności plastycznej*, Toruń 1994.
- Limont W., Cieślukowska J., *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych, t.1 – Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, Kraków 2005.
- Magda M., *Kompetencje moralne nauczyciela* [w:] E. Koziół, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Zielona Góra 2002.
- Modzelewski M., *Klasyfikacja i kryteria oceny edukacyjnych programów komputerowych* [w:] J. Łaszczyk (red.), *Komputer w kształceniu specjalnym*, Warszawa 1997.

- Mróz T., *Problem kompetencji nauczyciela w reformowanej szkole* [w:] E. Kozioł, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Zielona Góra 2002.
- Nęcka E., Orzechowski J., Słabosz A., Szymura B., *Trening twórczości*, Gdańsk 2005.
- Nowak-Łojewska A., *Kompetencje odtwórczo-twórcze nauczycieli klas początkowych* [w:] E. Kozioł, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Zielona Góra 2002.
- Osmańska-Furmanek W., Furmanek M., *Kompetencje informatyczne nauczycieli jako element standardu przygotowania pedagogicznego* [w:] E. Kozioł, E. Kobyłecka (red.), *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, Zielona Góra 2002.
- Otwinowska B., Sarnowska-Temierusz E., *Platonizm* [w:] T. Michałowska (red.) *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – Renesans – Barok*, wyd. 2, Wrocław 1998.
- Pachociński R., *Oświata i praca w erze globalizacji*, Warszawa 2006.
- Pawlak R., *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna*, „Studia Europejskie” 2004, nr 3.
- Piasecka M., *Praca z tablicą interaktywną*, „Życie Szkoły” 2010, nr 4.
- Piotrowski E., *Kompetencje nauczyciela jako warunek adaptacji do pełnienia ról zawodowych* [w:] J. Szempruch, M. Blachnik-Gęsiarz (red.), *Adaptacja zawodowa nauczyciela*, Częstochowa 2009.

- Piotrowski E., *Zmiany w edukacji polskiej w kontekście akcesu do Unii Europejskiej* [w:] F. Bereźnicki, K. Denek (red.), *Edukacja jutra. XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Szczecin 2005.
- Płóciennik E., *Stymulowanie zdolności twórczych dziecka: weryfikacja techniki obrazów dynamicznych*, Łódź 2010.
- Rosół A., Szczepański M.S. (red.), *Nowoczesna szkoła – nowoczesność w szkole. Studia i szkice*, Częstochowa 1995.
- Sajdak A., *Edukacja kreatywna*, Kraków 2008.
- Serzysko A., *Multimedialne programy edukacyjne w kształceniu dzieci w wieku przedszkolnym*, Warszawa 2010.
- Stasiak M.K., Frydzińska-Świąteczak L., *Od twórczości do podmiotowości*, Łódź 2005.
- Stecyk A., *ABC e-learningu. System LAMS*, Warszawa 2008.
- Stefanowicz-Zawiszewska K., Walkowiak T., *Nauczyciel edukacji przedszkolnej w Unii Europejskiej – kompetencje, kwalifikacje, osobowość* [w:] M. Nowak-Dziemianowicz, K. Czerwiński, W.J. Maliszewska (red.), *Komunikacja społeczna w edukacji: inspiracje, analizy, działania*, Toruń 2009.
- Sufa B., *Wspomaganie twórczej aktywności językowej uczniów w edukacji wczesnoszkolnej* [w:] J. Adamek, Z. Zbróg (red.), *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*, Kraków 2011.
- Suświłło M., *Twórczość dziecka – determinanty i praktyka edukacyjna* [w:] S. Włoch (red.), *Edukacja przedszkolna w teorii i praktyce*, Opole 2006.
- Szablowski S., *E-learning dla nauczycieli*, Warszawa 2006.

- Szempruch J., *Nauczyciel wobec wyzwań edukacyjnych późnej nowoczesności* [w:] I. Adamek, Z. Zbróg (red.), *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*, Kraków 2011.
- Szmidt K.J., *Paula Torrance'a inkubacyjny model kształcenia uczniów zdolnych* [w:] W. Limont, J. Cieślikowska, *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t.1 – *Zdolności i stymulowanie ich rozwoju*, Kraków 2005.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007.
- Tanaś M., *Edukacyjne zastosowania komputerów*, Warszawa 1997.
- Tanaś M., *Technologia informacyjna w procesie dydaktycznym*, Mikom, Warszawa 2005.
- Toffler A., *Szok przyszłości*, przekł. W. Osiatyński, E. Ryszka, E. Woydyłło-Osiatyńska, Warszawa 1998.
- Tomaszewska M., *Trening kreatywności w rozwijaniu zdolności myślenia twórczego*, Szczecin 2003.
- Trzaska L., Wojciechowski M., *Metody aktywne w pracy z grupą. Problemy realizacji*, Warszawa 1997.
- Waloszek D., *Pedagogika przedszkolna: metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Kraków 2006.
- Wiatrowski Z., *Nauczyciel szkoły zawodowej dawniej-dziś-jutro*, Bydgoszcz 1993.
- Zaczyński W., *Uczenie się przez przeżywanie. Rzecz o teorii wielostronnego kształcenia*, Warszawa 1990.
- Zajączkowski G. (red.), *Materiały szkoleniowe dla kursu „Metodyka szkoleń e-learningowych*, Gliwice 2007.

- Zbróg Z., *Edukacja medialna w kształceniu wczesnoszkolnym*, Kielce 2008.
- Zygierewicz A., *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej*, „Analizy Biura Analiz Sejmowych” 2010, nr 15.

Źródła internetowe

- *Berti – niemiecki dla dzieci*,
<http://www.edukacyjna.pl/ksiazka.php?id=9083>
- Januszewska E., *Europejski model edukacji*,
www.womkat.edu.pl/files/kwartalnik/12/januszewska.doc
- Kamińska K., *Edukacja początkowa w krajach Unii Europejskiej*,
http://www.eid.edu.pl/archiwum/1998,96/luty,136/edukacja_poczatkowa_w_krajach_unii_europejskiej,687.html
- *Klik uczy zasad ruchu drogowego. Multimedialne zabawy z dziedziny wychowania komunikacyjnego*,
<http://www.lideria.pl/sklep/opis?nr=58828&idp=543>
- Kość I., *Europeizacja polskiej oświaty realizowana poprzez urzeczywistnianie europejskiego wymiaru edukacji*,
konferencja.21.edu.pl/3/tom/2/446.doc
- *Kształcenie wczesnoszkolne wobec oferty multimedialnych programów edukacyjnych*,
sp2siewierz.netserver.pl/publikacje/ksztalcenie.doc

- Kusiński M., *Reorientacja zawodowa nauczycieli w kierunku zawodów przyszłości na przykładzie projektu „Nowa Edukacja”*,
http://www.bfkk.pl/old/_files/Reorientacja%20zawodowa%20nauczycieli%20w%20kierunku%20zawodow%20przyszlosci%20na%20przykladzie%20projektu%20nowa%20edukacij.pdf
- Kuźma J., *Szkoła jutra w czasach globalizacji – szanse i problemy*,
http://www.wsp.krakow.pl/biblio/pliki/kuzma_01.pdf
- Leśniak M., *Edukacja na tle procesów globalizacji*,
www.malopolska.edu.pl/plik/56/
- Markiewicz J., *E-learning*,
www.womkat.edu.pl/files/kwartalnik/12/markiewicz.doc
- *Między nami literkami*,
<http://www.edukacyjna.pl/ksiazka.php?id=9091&PHPSESSID=20c464bc1cdb7d0>
- *Multimedialny Świat Jana Brzechwy*,
http://www.3kropki.pl/p/7/8/multimedialny_swiat_jana_brzechwy.php
- *Nauczanie początkowe w krajach Unii Europejskiej*,
<http://www.eduinfo.pl/art.php?action=more&id=961&idg=8>
- *Ocena opisowa w edukacji wczesnoszkolnej*,
http://www.profesor.pl/mat/na4/pokaz_material_tmp.php?plik=na4/na4_bardu_020522_2.php&id_m=1211
- Rakowska J., *Obraz kształcenia nauczycieli wczesniej edukacji w Europie na przełomie XX i XXI wieku*,
konferencja.21.edu.pl/3/tom/2/145.doc

- Sadowska A., *Wesołe przedszkole Reksia*,
<http://www.berek.pl/centrum/ppol02.html>
- Sielatycki M., *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*,
<http://www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/13.pdf>
- Smolarz A., *Zawody przyszłości*,
<http://www.ekonomicznie.pl/strefa.php?strefa=licealisty&art=51>
- Stawska D., *Edukacja wczesnoszkolna jako zintegrowana całość*,
www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op
- Sysło M.M., Jochemczyk W., *Edukacja informatyczna w nowej podstawie programowej*,
<http://www.bc.ore.edu.pl/Content/141/Edukacja+informatyczna+w+nowej+podstawie+programowej+-+Maciej+M.+Sys%C5%82o.pdf>
- Szymańska B., *Pedagogika i edukacja wobec wyzwań współczesnego świata*,
<http://www.profesor.pl/publikacja,7062,Artykuly,Pedagogika-i-edukacja-wobec-wyzwan-wspolczesnego-swiate>
- *Współczesny rynek pracy*,
www.walbrzych.obserwatorrynku.pl/...zawodowe/.../Prezentacjadoscenariuszanr3.ppt
- Żytko M., *Rola i zadania nauczycieli małych dzieci w czasie przemian edukacyjnych*,
<http://www.dldzieci.org.pl/repository/R6.pdf>